

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

ODSJEK ZA FILOZOFIJU

Ivan Bedalov

VOLJA ZA MOĆ I UVJETI RASTA ČOVJEKA

Diplomski rad

Mentor: prof. dr.sc.Ozren Žunec

Mentor: prof. dr.sc.Lino Veljak

Zagreb, rujan 2015.

SADRŽAJ

1. UVOD	IV
2. INDIVIDUA	VII
2.1. LJUDSKI INTELEKT	VIII
2.2. SVJESNI I NAGONSKI ŽIVOT	XII
2.2.1. Društveno porijeklo svjesnog života.....	XII
2.2.2. Svijest: „oružje strasti“	XIII
EKSURS I. Sokrat: dekadencija postavlja vrijednosti	XIV
3. DRUŠTVO	XX
3.1. NASTANAK „DRŽAVE“ I „LOŠA SAVJEST“	XX
3.1.1. INSTINKT SLOBODE.....	XX
3.1.2. KAZNA I UŽITAK U OKRUTNOSTI.....	XXII
3.1.3. BOG: INSTRUMENT SAMOOTUĐENJA.....	XXIII
3.2. VOLJA ZA MOĆ DRUŠTVA	XXVI
3.2.1. „LOGIKA OSJEĆAJA“ U DRUŠTVU.....	XXVI
EKSURS II: RAD I OBRAZOVANJE.....	XXVIII
3.2.2. MORAL: INSTINKT STADA	XXX
3.2.3. MORAL GOSPODARA I MORAL ROBOVA.....	XXXII
EKSURS III: NAUK O ODGOVORNOSTI	XXXV
4. ČOVJEČANSTVO	XXXVIII
4.1. NAPREDAK VRSTE	XXXVIII
4.2. JAKI, OTMJENI I PLEMENITI	XL
4.3. MOĆ I VOLJA.....	XLIII
4.4. VOLJA ZA MOĆ.....	XLIV
5. ZAKLJUČAK.....	XLVII
LITERATURA.....	XLIX

Volja za moć i uvjeti rasta čovjeka

Sažetak

Rad se bavi prikazom društvenog i individualnog života kao određenog temeljnim nagonom volje za moć. Nagon za održanjem i rastom moći pokazuje se kao osnovni pokretač prilikom i individualnog i društvenog postavljanja vrijednosti. Vrijednosti i morali pokazuju se kao prividi i obmane koje predstavljaju uvjete održanja i rasta određenih skupina. Društvo se predstavlja kao nepovoljno za rast individue te usmjereno na najveću maksimalizaciju vlastite moći, u ovom slučaju kontrole. Rad iznosi Nietzscheove misli o čovječanstvu čije usavršavanje on vidi u proizvođenju najmoćnijih individua. Poseban je osvrt dan na Nietzscheovo shvaćanje uspjelih individua te dan kratak prikaz u prirodan moral zasnovan na zdravim instinktima

Ključne riječi: volja za moć, individua, društvo, moral, strasti,

Will to power and the conditions of human growth

Summary

The work is presenting social and individual life as determined by a basic drive of will to power. A urge for self preservation and growth in power is presented as a basic motive in value foundation by individual and social agenda. Values and morals are shown to be illusions and deceptions which reflect terms of self preservation and growth of specific groups. The society is presented as unfavourable for development of individual being and is mainly concerned with maximalization of its own power – which is in this case achieved through control. The work is giving an insight in Nietzsche's thoughts about humanity which's improvement is seen through production of strongest individuals. A special review is given on Nietzsche's comprehension of successful individuals and a special look is provided to a natural moral based on healthy instincts.

1. UVOD

Cilj ovog rada je prikazati svekoliko svjetsko, društveno i ljudsko kretanje kao metamorfozu volje za moć. Potonji je pojam nemoguće jednoznačno odrediti, Nietzsche ga definira kao volju koja stoji u temelju svekolikog zbivanja dok kao glavnu odrednicu te volje on navodi njenu težnju za vršenjem, iskazivanjem i primjenom moći. Volja za moć nije bitak u smislu nečeg prvotnog ili nekakve bezuvjetne supstancije već je ona način na koji svijet opstoji, svijet koji je bitno bivanje a ne bitak (u smislu nečeg nepromjenjivog). Ona je temelj iz kojeg proizlazi cjelokupni zemaljski život sve od organske pa do svjetske razine. Na organskoj razini ona se manifestira kao težnja za ovladavanjem najbliže okoline te za maksimalizacijom utjecaja. Kod čovjeka ona se javlja na puno kompleksniji način. Čovjek je spoj animalnog i duhovnog a Nietzscheov je cilj prikazati kako je ljudsko animalno u svojoj suštini ispoljavanje volje za moć te da su sva duševna kretanja u potpunoj ovisnosti spram animalnog. To uvodi Nietzschea u red najrevolucionarnijih mislilaca zato jer svojom tezom o primatu ljudskog animalnog života ide kontra glavne teze modernog svijeta koja utemeljuje ljudsko dostojanstvo i najviše ljudske funkcije u svjesnom životu. Društvo se kroz prizmu volje za moć pojavljuje kao srodno organskom i ljudskom. Ono vladavinom zakona, morala i vrijednosti pokazuje svoju volju da zagospodari, u slučaju rata želi zagospodariti okolnim prostorom dok u stanju mira ona istu osvajačku silu primjenjuje na članove zajednice. Nietzsche, kao spoznavatelj temelja života, teži svojim djelima prevrednovati sve ljudske vrijednosti koje nisu u skladu sa tim temeljem i glavnog neprijatelja neporecivoj težnji za moći svega živog on nalazi morale (od kojih najviše kršćanski) sa njihovim vrijednostima. Da bi se razumjelo poziciju sa koje Nietzsche napada određene moralne vrijednosti nužno je prikazati perspektivu koju on zauzima spram čovječanstva. Sav kriterij za pridavanje vrijednosti Nietzsche nalazi u moći odnosno, količina moći koju netko posjeduje razmjerna je s njegovom vrijednošću. Sa takve pozicije Nietzsche „daje“ cilj čovječanstvu a on se sastoji u proizvođenju jakih individua. Kažem da Nietzsche daje zato što čovječanstvo dosad nikad nije sebi postavljalo ciljeve, on je na ovoj razini profetski mislilac koji predviđa budućnost i sa pesimistične slike ljudske budućnosti on apelira na pojedinca, na iznalaženje onog njemu svojstvenog, pa bilo to dobro ili loše. Zbog osrednjosti koja je zavládala svim pojedincima danas, Nietzsche priželjkuje ljudsko propadanje jer samo gdje se propada, tu se nadvladava i uzdiže. Vrijeme je došlo da čovjek pusti na slobodu svoje demone, ne radi posvemašnje destrukcije nego zato da bi shvatio da se upravo u njima krije i ono ljudsko najbolje. Najgore

je biti osrednji jer tako i samome sebi ali i drugima ostaje nepoznanica koje su čovjekove granice i mogućnosti. Čovjek je prema Nietzscheu dosad neiscrpen za svoje najbolje mogućnosti, još mnoge svjetove može čovjek otkriti, na mnoga se mora uputiti te na kraju – u proročanskoj noti Zaratustre – i sam čovjek mora propasti da bi živio nadčovjek ili možda bolje reći više nego čovjek.

Drugi je jednako važan cilj rada prikazati Nietzschea kao društvenog mislioca. Nietzsche je malo kad pisao o pojedincu odvojeno od društva i većina njegovog opusa napisana je upravo kao kontrast današnjem društveno – moralnom čovjeku. Društvo se u njegovim djelima pokazuje kao krucijalno u stvaranju modernog čovjeka, njegove su vrijednosti toliko prodrle u svjesni život iz prostog razloga što je društvo odigralo ključnu ulogu u stvaranju svijesti u obliku u kakvom je danas imamo. Poradi tog cilja nužno će se u radu izgubiti uvid u filozofsku dubinu Nietzscheove misli. Takozvane „velike teme“ Nietzscheove filozofije (smrt Boga, vječno vraćanje istog i navještenje nadčovjeka) ovdje će biti prikazane samo u svrhu objašnjenja te neće predstavljati samostalne teme u radu.

Sva poglavlja rada prate izlaganje prvog dijela uvoda. Kroz tri glavna poglavlja (1.pojedinac; 2.društvo; 3.čovječanstvo) konstantno će se provlačiti kontrast između ljudskog animalnog i svjesnog života te volja za moć kao glavna pokretačka sila svih organskih, ljudskih, društvenih i svjetskih zbivanja. No, još je jedna opaska potrebna prije čitanja glavnog dijela rada. Da bismo razumjeli Nietzschea potrebno ga je prvo pročitati sa krajnjom ozbiljnošću, time hoću reći da bilo kakvo bezinteresno čitanje ne dolazi u obzir ukoliko se autora hoće razumjeti. Tek nakon jednog „zainteresiranog“ čitanja, onakvog koje pretpostavlja vlastiti životni angažman prilikom razumijevanja i provjere pročitanog te koje se ne boji unutarnjih kolebanja i proturječja kakva bi usred čitanja mogla nastati, može početi pravo čitanje – ono nakon kojega se može reći da se autora istinski pokušalo razumjeti. Poglavlja koja slijede pokušati će imitirati Nietzscheov stil pisanja u pogledu da će mnogi pojmovi biti spomenuti isprva u ograničenom smislu i da će se njihovo pravo značenje odmotavati kako i rad napreduje prema svom svršetku. Nietzsche objašnjava svijet iz njegova zbivanja te se svaki pojam kod njega razjašnjava tako što se prvo pokazalo kako se u svijetu pojavljuje ono što se pojmom označilo. Iako kod Nietzschea zaista nema stroge upotrebe riječi kakvu bi zahtijevalo jedno pojmovno mišljenje on ipak misli u pojmovima jer se drugačije ne može. Ali jedno se može, biti pošten i označiti ograničen doseg vlastitih pojmova – takvo poštenje Nietzscheu ne nedostaje.

2. INDIVIDUA

U jednom od svojih najranijih djela Friedrich Nietzsche lucidno ocrtava teze koje će se postepeno produbljivati tokom cijelog njegovog stvaralačkog života. Radi se o djelu nazvanom *O istini i laži u izvanmoralnom smislu*. Kada bi se to djelo saželo u jednoj rečenici onda bi to glasilo otprilike ovako: „Ljudski se intelekt u svojoj biti ne izdvaja ni po čemu među ostalim prirodnim fenomenima, njegova je narav slučajno takva kakva jest, nastao je radi održanja ljudske vrste i u ljudskim zahtjevima održanja zacrtane su granice njegove (legitimne) primjene“. Nietzsche na samom početku svog stvaralaštva vrši napad na centralni pojam moderne zapadne kulture, a to je intelekt ili možda bolje rečeno ljudska svijest, razum ili um. Kada izvodi kritiku ljudskog intelekta onda se okomljujena gore spomenutu legitimnost odnosno, nelegitimnost njegove upotrebe. Kako bi označio granice legitimne upotrebe intelekta Nietzsche kroz sva svoja djela pruža čitatelju dubok, gotovo bezdano dubok uvid u samu suštinu organskog fenomena čovjek. Radi se o prvom filozofu koji zaista misli s onu stranu ljudskog uma, koji svoju svijest ne uzima za kriterij istine već i nju promatra kao fenomen izrastao iz dubljih nesvjesnih zbivanja tj. cijelog organskog svijeta kojemu čovjek ima zahvaliti svoje rođenje i koji ostaje najdjelatniji faktor, da tako kažemo diktator ljudskog života. Ono što je specifično kod čovjeka jest njegova taština. Upravo u njoj Nietzsche vidi krivca za tako površno poznavanje svjesnog života kao i za toliku važnost, za centralnu ulogu koju mu je čovječanstvo pridavalo tokom čitave ljudske povijesti. Ljudskoj taštini udovoljava se kada se svjesni život poima kao pokretača, kao prvog i zadnjeg prilikom donošenja odluka, djelovanja i spoznavanja. Nietzsche kroz sva svoja djela upozorava da je svijest tek krajnji, relativno nedavno nastali fenomen koji je nepravedno dobio centralno značenje u ljudskom životu.

Osim ljudske taštine za pogrešnost prilikom spoznaje kako vanjskog svijeta tako i nas samih Nietzsche krivi ideale. Svijet u kojemu živimo pretrpan je idealima i smislovima, vrijednostima i procjenama od kojih je svaki redom napravljen nauštrb zbilje tj. gole egzistencije svega živoga. Nietzsche za svoju filozofiju treba ideale, on želi prikazati svekoliko svjetsko zbivanje kakvo jest. Stoga kod njega ne nailazimo na zaključke o suštini, o onome što ostaje na stvarima kada sa njih ogolimo sve što ne spada u bit već nalazimo opis svijeta kao neizmjernog bogatstva koji je ispunjen protuslovljima. Nietzscheova metoda mogla bi se sumirati kao mišljenje oslobođeno predrasuda (posebice se tu misli na moral), pogled oslobođen patološke želje za formom i pojmom (kao zatvore u koje se sva različitost

pojavljuje kao jednaka) te kao ususret životu istrčavajuće djelovanje (jer djeluje se jedino kako se može i mora a ne kako čovjek opterećen idealima misli da treba).

2.1. LJUDSKI INTELEKT

Nietzsche nastoji dokazati relativnost ljudskog intelekta, odnosno njegovu jednakovrijednost sa svim ostalim prirodnim fenomenima. To čini prvenstveno radi ljudske preuzetnosti prilikom uporabe vlastitog intelekta. Svatko mnije kako je upravo njegov intelekt nešto božanski dano i kao takvo ima pravo na dalekosežne zaključke. Tu se prvenstveno misli na spoznaju sebe sama kao i na spoznaju vanjskog svijeta. Ono što je kardinalna greška jest upravo *zaborav* prvotne uloge koju je ljudski intelekt odigrao u ljudskom razvoju. Krenimo od početka, od čovjeka u prirodnom stanju. Bez navođenja ikakve literature Nietzsche zamišlja ljude u prirodnom stanju kao nagle, spontane i podložne trenutnim dojmovima. Za zadovoljenje nekoliko osnovnih životnih potreba intelekt nam treba prvenstveno kao oružje, sredstvo da se preživi i domogne nužnih sredstava. Strah je najkorisnija i na tom stupnju razvoja neizostavna emocija – ona igra ulogu odgojiteljice. Strah nas uči biti opreznima, uči nas pretvarati se i napadati, iziskuje maksimalnu učinkovitost u instinktivnom djelovanju. Instinkt je za prirodnog čovjeka glavno sredstvo preživljavanja dok se intelekt nalazi u potpuno podređenom položaju, jer u prirodnom stanju “...čovjek počiva na onome nesmiljenom, pohlepnom, nezasićnom, ubilačkom, u ravnodušju svojega neznanja...”¹. On živi u najmanjoj (obiteljskoj) zajednici a nalazi se suprotstavljen beskonačnoj moći prirode.

Za daljnji opstanak čovjeku je nužno udruživanje u veće zajednice i tu je prvi korak kojim započinje obmana intelekta. „Sad naime biva fiksirano ono što će nadalje biti *istinom*, tj. sad se iznalazi neko jednakomjerno važeće obvezatno označavanje stvari, a zakonodavstvo jezika daje i prve zakone istine.”² Ono zbog čega sa društvenom egzistencijom započinje obmana intelekta jest prvo, ljudski kriterij za istinu a drugo, umjetnička djelatnost na osnovi koje stvari dobivaju imena. Prvo, što je za čovjeka istina? Istinom čovjek zove prvenstveno ono što ga održava tj. što mu daje osjećaj moći tj. osjećaj poznatosti, sličnosti, snalaženja, ukratko sve što mu pomaže da svoja iskustva sredi i iskoristi ih u vlastitu korist. Društveni čovjek ne ide predaleko u traženju istine, on se zaustavlja kod (pojmovnih) konvencija čim

¹ Nietzsche, F. (1999) *O istini i laži u izvanmoralnom smislu*, Zagreb: Matica hrvatska, str.9

² Nietzsche F. (1999: 9)

osjeti da je s tom konvencijom na dobitku tj. čim poraste osjećaj moći. Glavni čovjekov strah je onaj od nepoznatog, sa tim strahom se ne živi a društvena egzistencija u svojim začecima upravljena je upravo na sigurnost svih. Svako društvo pravi razliku istinitog i lažnog te dobrog i lošeg odnosno (kako ih društvo tumači) korisnog i štetnog. U tu svrhu sve stvari dobivaju svoj naziv a sve radnje bivaju karakterizirane kao dobre ili loše, kao i sami ljudi sukladno tome što rade. Svijet postaje poznat, predmeti se kategoriziraju a s kategorizacijom opada i silno bogatstvo dojmova. Predmeti postaju raspoloživi te se mnije da se zna što je što. Dakle, ono što čovjeku daje jamstvo da je sa svojim nazivima i kategorizacijama došao do istine *jedokaz ugone*, krajnji i jedini ljudski kriterij za istinu a on glasi: istinitim se zove ono što povećava osjećaj *moći*, a sam taj osjećaj uvijek je popraćen stanjem *ugode*. Čovjeku treba oprostiti to intelektualno nepoštenje – uzimanje korisnog za istinito – jer je stadij razvoja u trenucima nastanka zajednice takav da zajednica ne bi podnosila propitivanje vlastitih istina koje svima osiguravaju opstanak. Preciznije rečeno, njihove istine jesu odraz njihovih uvjeta održanja. No Nietzsche ljudima zamjera zaborav prvotne funkcije svih pojmova – njihovu korisnost s obzirom na uvjete u kojima nastaju – jer oni kasnije pomoću tih pojmova grade metafizičke svjetove i bezvremenske istine poput: boga, istine po sebi, pravednosti, ljepote, dobrote, zakone logike itd.

Obmana intelekta ne leži samou kriteriju za iznalaženje „istine“ i njegovom zaboravu nego je problematičan i samodnos subjekta i objekta na organskoj razini. Način na koji sve stvari dobivaju ime počiva na *umjetničkoj djelatnosti* tj. ljudskoj sposobnosti tvorbe metafora. Problematiku u tvorbi riječi Nietzsche jasno prikazuje. „Što je riječ? Odslikavanje živčanog podražaja u glasovima. Ali od živčanog podražaja zaključivati dalje na uzrok izvan nas već je rezultat krive i neopravdane primjene stavka razloga.“ Da bi neki predmet nazvali imenom nužna je dvostruka metafora: „Živčani podražaj preveden u sliku! Prva metafora. Slika ponovno preoblikovana u glasu! Druga metafora. I svaki put potpuno preskakanje sfere, ravno posred posve druge i nove.“³ Ne postoje dva ista dojma, svaki je različit i potpuno jednokratno, ali zato čovjek radi vlastita održanja ima jednu riječ za mnoštvo silnih dojmova. To je Nietzsche nazvao procesom *asimilacije*, tako zorno dočaranim u njegovom posthumnom djelu *Volja za moć* gdje je taj proces opisan kao krucijalan za donošenje sudova i pamćenje.

³ Nietzsche F. (1999: 13,14)

„Sudova uopće ne bi moglo biti kad se najprije unutar osjeta ne bi vršila neka vrst označavanja: pamćenje je moguće samo uz stalno podcrtavanje onoga na što se već naviklo, što se već doživjelo. – *Prije no se sudi mora se već obaviti proces asimilacije*: i tu dakle već prethodi neka intelektualna djelatnost koja ne upada u svijest, kao pri boli s kakva ranjavanja. Vjerojatno svim organskim funkcijama odgovara neko unutrašnje zbivanje, dakle neko asimiliranje, izlučivanje, rast itd.“⁴

Nietzsche nam nadalje postavlja pitanje: „Odakle se zna da je istinito ustrojstvo stvari u takvom odnosu spram našeg intelekta da bi ga on mogao spoznati?“⁵. Intelekt već u najranijoj fazi društvenog života proizvodi zablude koje su se pokazale vrstu održavajućima, „...snaga spoznaje ne leži u stupnju njezine istinitosti, već u njezinoj starosti, utjelovljenosti, u njezinu karakteru kao uvjetu života.“⁵ Spoznaja tako u svojim počecima slovi kao relativno slab oblik zablude, ona proturječi svim instinktima i svakom doživljaju prirodnog čovjeka no ipak, postaje imperativna jer su porasli i zahtjevi održanja. Ako stvarno iskustvo života i novostečene spoznaje počnu proturječiti jedna drugoj – što je nužan slučaj – nitko tu ne dvoji, pobjedu uvijek nosi novostečena spoznaja tzv. „istina“. Dakle, društveni život vrši prisilu nad načinom života na koji se prirodni čovjek navikao. On sa svojim instinktima i svim nesistematiziranim bogatstvom doživljaja i izražavanja sada se nalazi primoran zatomljivati vlastite instinkte i mijenjati percepciju svijeta radi zakona koje mu nameće jezik, on mora – da se to tako kaže – smiriti svoje doživljaje.

Kada govorimo o čovjeku onda govorimo o određenoj životinjskoj vrsti koja uspijeva samo uz stanovitu ispravnost svojih zamjedaba. *Volja za moć* pojavljuje se kod čovjeka kao glavni faktor pri razvoju organa spoznaje. Ona sa svojim imperativom zagospodarivanja okolinom uvjetuje razvoj organa spoznaje u onoj mjeri u kojoj nam je to potrebno za održanje i rast. Čovjek poima realnost u onom obimu u kojem mu izgleda moguće njome zagospodariti⁶. Odgovor na pitanje zašto neki narodi imaju desetke naziva za nijanse neke boje dok drugi samo par leži u životnom imperativu preživljavanja. Istine onoliko koliko nam je potrebno, sve dalje moglo bi nas ugroziti. Sa odrednicama dobro i loše stvar jednako stoji. Dobro kao korisno i loše kao štetno definiraju se ovisno o stupnju razvoja kulture. Neka kultura koja bi dosegla relativno visok stupanj razvijenosti imala bi viši prag tolerancije na tzv „loše“ radnje jer bi ih ona mogla neutralizirati. Njene vrijednosti bile bi toliko postojane da

⁴ Nietzsche, F. (2006) *Volja za moć*, Zagreb: Naklada Ljevak

⁵ Nietzsche, F. (2003: 99) *Radosna znanost*, Zagreb: Demetra

⁶ Vidi: Nietzsche F. (2006: 244)

povremene devijacije ne bi mogle ugroziti sveukupni poredak. Kultura na niskom stupnju razvoja to nije u stanju. Ona se mora strogim kaznama boriti protiv „loših“ odnosno štetnih ljudi. U tu svrhu, da ponovim, čini se najveća nepravda životu: zaborav porijekla vrijednosti. Gubi se uvid u nastanak pojmova dobro i loše te se ona uzimaju kao bezvremenska odnosno, mnije se da se zna što je dobro a što loše u svim okolnostima, takoreći na svjetskoj razini. Kako ne bi pomislili da društvo i čovjek zapadaju u ćorsokak zaboravom porijekla vrijednosti i tako zauvijek gube mogućnost njihova prevrednovanja, Nietzsche daje odgovor. Iz usporedbe kulture na višem i nižem stupnju razvoja treba proizaći sljedeći zaključak, taj da je visoka kultura porasla u *moći*! Sa pozicije dosegnute moći – gdje se na loša djelovanja više ne gleda kao na štetna jer ona to naprosto više nisu u tolikom obimu – ona može narasti u spoznaji⁷. Njena volja za moć sada se proteže ne veće životne kompleksnosti upravo zbog porasta u moći. Ona si može dozvoliti luksuz propitivanja svojih vrijednosti i izgradnje novih iz dva razloga, prvi je taj što su se uvjeti održanja – zbog porasta u moći – promijenili, dok je drugi razlog prosta volja za moć koja kao nagon teži daljnjem širenju odnosno još većem porastu moći. Isti „zakon“ vrijedi i za individualni život. Koji god pojedinac je našao da mu nije neophodno slijediti moralne zakone društva to je učinio s porasta moći koji mu je omogućio da traži nove, možda sebi primjerenije vrijednosti.

Ljudski intelekt u ovom se poglavlju pokazao kao ovisan o zakonima održanja i rasta odnosno, volja za moć pokazala se kao glavna odrednica ljudskog svjesnog života. Ljudsko postavljanje vrijednosti i njihovo daljnje ovjekovječenje, njegov „umjetnički“ način davanja imena i spoznaja samo su ljudske manifestacije volje za moći. „Kakva li ushićenja! Kakva li čuvstva moći! ... Čovjek je opet postao gospodar 'tvari' – gospodar istine! ... I kad god se čovjek raduje, u svojoj je radosti uvijek isti: raduje se kao umjetnik, uživa u sebi kao u moći, uživa u laži kao svojoj moći...“⁸I prelazak iz instinktima vođenog života prirodnog čovjeka pokazao se lakše podnošljivim upravo iz razloga što u društvenom životu moć svakog pojedinca raste.⁹

⁷ Vidi: Nietzsche, F. (2006: 244)

⁸ Nietzsche F. (2006: 412)

⁹ Za potpuno objašnjenje promjene koja se pojedinцу dešava stupanjem u društveni život vidi drugo poglavlje naslovljeno 2. Društvo

2.2. SVJESNI I NAGONSKI ŽIVOT

2.2.1. Društveno porijeklo svjesnog života

Oholom i lakrdijaškom naziva Nietzsche svijest, ona predstavlja sve samo ne samospoznaju a kamoli spoznaju bezvremenskih istina. Ono što je svijest razvilo jest „... relacija s 'vanjskim svijetom'... Obično se sama svijest uzima za sveukupni senzorijski i za vrhovnu instanciju: ona je međutim tek sredstvo priopćivosti, razvila se u prometu, i s obzirom na prometne interese...“¹⁰ „...smijem nastaviti s nagađanjem da se svijest razvila samo pod pritiskom te potrebe priopćavanja – da je od početka bila potrebna, nužna jedino između čovjeka i čovjeka ... te da se razvila jedino sukladno stupnju te upotrebljivosti.“ Nietzsche izvodi evidentan zaključak da ako se svijest razvila kao sredstvo priopćavanja onda i čovjek postaje sebe svjestan samo sa porastom potrebe priopćavanja. „Tek kao socijalna životinja učio je čovjek postati sebe samog svjestan...“¹¹, što ne znači da istovremeno sebe spoznaje u individualnoj egzistenciji. Svijest u čovjeku pripada dijelu njega koji je zajedničarske naravi. Svaki naš postupak je individualan a svako naše sredstvo priopćavanja upravo suprotno: ne-individualno. Mi ne bismo nikada postali sebe svjesni da nam to društvene potrebe nisu diktirale. Naša je svijest narasla ali doživljaji samih sebe, ona naša navlastita istina koja progovara iz nas tako zamršeno kroz osjećaje, nagone i afekte, uvijek vješto izbjegava područje svijesti.

U prilog tezi o nepoznavanju samih sebe koje je društveni imperativ Nietzsche navodi: „U izljevima strasti i u fantazmagorijama snova i ludila čovjek uvijek iznova pronalazi pretpovijest sebe sama i čovječanstva: životinjstvo s njegovim divljim grimasama; njegovo pamćenje seže pak dovoljno daleko unatrag, dok se njegovo civilizirano stanje razvija iz zaborava tih praiskustava, dakle iz zapostavljanja tog pamćenja.“¹²

¹⁰ Nietzsche, F. (2006: 260) *Volja za moć*, Zagreb: Naklada Ljevak

¹¹ Nietzsche, F. (2003: 192-3) *Radosna znanost*, Zagreb: Demetra

¹² Nietzsche, F. (2005: 163) *Svitanje*, Zagreb: Demetra

2.2.2. Svijest: „oružje strasti“

Nietzsche već od najranijih spisa jasno daje do znanja da instinkti imaju prednost pred intelektom. Svekoliko područje svjesnog života za njega je područje obmane, kako vanjskog svijeta tako i nas samih. „Intelekt, kao sredstvo za održanje individuuma, svoje glavne sile razvija u pretvaranju. Jer ono je sredstvo kojim se održavaju slabiji, manje robusni individuumi, kojima je uskraćeno to da borbu za egzistenciju vode rogovima ili snažnom čeljusti grabežljivaca.“¹³ Razvitak je svijesti simptom opadajućeg života, onoga koji nije imao dostatne fiziološke pretpostavke za opstanak. Animalno u čovjeku jest ono čemu dugujemo opstanak dok je svjesni život samo pretičak i sva bi mu se funkcija trebala sastojati u pojačanju animalnog. No, kako razvitak svijesti dugujemo potrebi priopćavanja, jasno je da nemamo pojmova kojima bismo sami sebe razumjeli. U osnovi je jezika kolektiv sa svojim zakonima. Nietzsche se koristi istim riječima kada nam daje opis svjesnog života, samo što on riječi upotrebljava u potpuno druge svrhe: da nam pokaže koliko smo daleko od svjesne spoznaje vlastitog opstanka.

Glavna Nietzscheova odrednica našeg svjesnog života jest ta da je naše mišljenje vođeno nagonima. Nagoni vode bitku u nama, svaki je vlastohlepan i želi se domoći moći i prevlasti nad ostalim nagonima. Svaki nagon želi sebe kroz svijest interpretirati kao krajnju svrhu. Nietzsche na jednom mjestu govori da nagoni filozofiraju¹⁴. Naša svijest dolazi kao krajnji fenomen nakon što su nagoni odveli svoju bitku u nama, nakon što su došli do kompromisa u pogledu koji od njih će u datom trenutku biti zadovoljen. Svijest tada postaje odraz nagona koji je „pobijedio“. Za dokaz tej tezi možemo uzeti za primjer kada se dvije identične situacije u različitim periodima života iste osobe različito interpretiraju. Recimo da smo se jednom davno u životu potukli i završili kao slabija strana, dakle fizički oštećeni. Iz niza razloga kao što su manjak ponosa, sklonost povlačenju, fiziološka slabost itd javlja se nagon očuvanja koji događaj kroz svijest interpretira kao nepoželjan u budućnosti, nešto što bi pod svaku cijenu trebalo izbjeći. Zamislimo da nam je nadalje život tekao tako da nas je natjerao da uzdignemo u sebi osjećaje ponosa, fizičku snagu, vrijednost borbe itd. Onda se nakon još jedne tučnjave sa istim ishodom javlja sasvim drukčiji nagon, recimo nagon moći i

¹³ Nietzsche, F. (1999: 8)

¹⁴ sss

nadmoći – dakle borbeni nagon – koji želi još rasti i za taj mu rast treba više sličnih situacija. Isti se živčani podražaji – oni koji su uslijedili nakon tučnjave – u dva slučaja različito interpretiraju. Sve ovisi o tome koji je nagon uspio doći do prevlasti kako bi interpretirao događaj kroz svijest. Stoga prava se bitka ne odvija između mišljenja nego između nagona, oni se bore jedan protiv drugoga jer svaki predstavlja beskompromisnu težnju za vlašću.

Koji će nagon kod koje osobe prevladati ovisi o vrijednostima koje im slove kao vladajuće. Sada smo se dotakli jedne od najvećih tema Nietzscheove filozofije, ljudskog postavljanja vrijednosti. Kroz sva Nietzscheova djela provlači se kontrast između jakih i slabih ljudi, između ljudi stada i aristokrata, prostih i otmjenih, osrednjih i plemenitih. Različitost tipova najviše se vidi kroz vrijednosti koje im slove kao najviše, a na vrijednosti se gleda kao na simptom vrednovateljeve moći. Prije nego li se posvetim tom djelu Nietzscheove filozofije ¹⁵ ponuditi ću jedan ekskurs, Nietzscheovo viđenje Sokrata, tako lucidno prikazanog u njegovom posljednjem djelu *Sumrak idola*. Na tom primjeru biti će naznačena veza između fiziološkog ustroja čovjeka i njegovih vladajućih vrijednosti.

EKSKURS I. Sokrat: dekadencija postavlja vrijednosti

"Što izlaže svijet naše su potrebe; naši su nagoni i njihovo „za“ i „protiv“. Svaki je nagon neka vrst vlastohleplja, svaki ima svoju perspektivu koju bi da kao normu silom nametne svim ostalim nagonima."¹⁶ Sokrat se javlja u vrijeme kada je Atena na svom zalasku, on vidi negativne posljedice strasti, anarhičnost u instinktima te tiransku volju nagona. Ispravna perspektiva prema rušilačkim tendencijama ljudskih instinktivnih radnji za Nietzschea jest ona koja bi ih priznavala u njihovoj nužnosti. Dekadencija jest nužnost kako pojedinčevog tako i društvenog života. Svako društvo proizvodi svoje otpade, one koji žive na rubu, slabe, izrođene. I život pojedinca ima periode kada se takoreći dotiče dno, kada sve dotad stvoreno postaje razrušeno. To je za Nietzschea zbilja, način na koji svijet opstaje. Onaj tko ne poznaje slasti u rušenju, tko se grčevito drži za trajnost stvari, taj nije upoznao istinsku radost bivanja – onu koja potvrđuje opstanak u svakom njegovom trenutku. Sokrat i Platon su za Nietzschea izrodi koji se javljaju u trenucima najveće društvene dekadencije, onisu odraz te dekadencije ali se bore protiv nje. Što je dekadencija za Nietzschea? To je svaki gubitak

¹⁵ Koji je predmet drugog poglavlja ovog rada

¹⁶ Nietzsche, F. (2006)

izvjesnosti u pogledu instinktivnog djelovanja, gubitak koji se osjeća svugdje gdje nije riječ o dobro odgojenom pojedincu koji je stasao u vlastitom vremenu te je u skladu sa potrebama najbliže okoline i društva izgradio svoju tablicu vrijednosti tj. moral. Moral uvijek izrasta iz društvenih uvjeta života, on sam jest upravo odraz uvjeta održanja i jačanja života. Njega se ne obrazlaže već se njemu podvrgava. Sokrat čini upravo suprotno, uviđajući negativne posljedice nesvjesnih djelatnosti, života vođenog instinktima (izraslim iz morala vremena), on traži spas. Izgubivši izvjesnost o instinktu djelovanja on traži spas a nalazi je u umnosti. Svako slijepo predavanje instinktima za njega je pogibeljno a nalaže da porocima i požudama ovladamo putem umnosti. Sokrat u umnosti vidi pobjedu nad strastima dok hladan i trezven život on suprotstavlja mračnom nesvjesnom. Time se Sokrat bori protiv dekadencije no on sam i dalje ostaje dekadent. Svekoliko inzistiranje na umnosti te izjednačavanje uma sa srećom i vrlinom izraz je opadanja života, što će reći gubitka sigurnosti u djelovanju a s time i radosti pri djelovanju, boležljivosti i pretjerane osjetljivosti na vlastite pobude, mržnje na vlastita osjetila – kao ona koja obmanjuju, nepovjerljivosti spram strasti itd.¹⁷

„ ... *osvješćivanje o vrijednostima* po kojima se djeluje, odaje stanovitu *boležljivost*; jaka vremena i narodi ne reflektiraju o svom pravu, o principu djelovanja, o instinktu i umu – *osvješćivanje* je znak da prava moralnost, tj. izvjesnost o instinktu djelovanja, ide k vragu... Moralisti su, kao i svaki put kad se stvara *nov svijet svijesti*, znak nekog oštećenja, osiromašenja, dezorganizacije – *oni koji su dubokih instinkata* zaziru od logiziranja dužnosti: među njima nalazimo pironističkih protivnika dijalektike i spoznatljivosti uopće...“¹⁸

Sokrat putem umnosti želi izgraditi na svjesnoj promišljenosti temeljen život, nešto što je po Nietzscheu toliko protivno samom životu. Pritom se misli da se nagonima uspješno ovladati putem svijesti, hladnog i trezvenog razmišljanja. No, Sokrat nikada nije zavladao svojim nagonima, on je samo „ ... najuočljiviji slučaj onoga što je tad počinjalo postajati sveopćom nevoljom: to da nitko više nije gospodario sobom, da su se instinkti okretali jedan protiv drugoga.“¹⁹ Ako su nagoni tiranizirali ljude i gurali ih u propast, onda je Sokrat tiranizirao nagone svojom umnošću, umnost je kod Sokrata protu-tiranin. Mišljenje je postalo strašću o

¹⁷ Način na koji bi se trebala voditi borba sa strastima Nietzsche prikazuje u djelu *Svitanje* gdje se osvrće i na kršćansku borbu sa strastima: „Želiš se rastati od svoje strasti? Učini to, ali bez mržnje spram nje! Inače si u vlasti jedne druge strasti. – Duša kršćanina koja se oslobodila grijeha obično poslije toga bude ruinirana mržnjom spram grijeha. Pogledajte samo lica velikih kršćana! To su lica velikih mrzitelja.“ Nietzsche, F. (2005:185)

¹⁸ Nietzsche, F. (

¹⁹ Nietzsche, F. (2004: 14-5) *Sumrak idola*, Zagreb: Demetra

sebi, ono kod Sokrata više ne stoji u službi rasta života već se okreće protiv njega. Izvaditi moralne vrijednosti izvan njihova okruženja i govoriti o njima kao o stvarima po sebi (pravednost, istina, ljepota, dobrotu...) znači govoriti i o čovjeku po sebi – a to ne postoji. Čovjek kao i biljka ima zemlju iz koje izrasta a vrijednosti predstavljaju plodnost njegove zemlje, ovisno je o vrijednostima (odnosno tlu) koliko će biljka čovjek rasti u visinu. Vrijednosti koje Sokrat nameće čovjeku su bezvremenske a ono najgore u njima jest to što govore čovjeku kakav *treba biti*. Prema Nietzscheu „čovjek kakav treba biti“ ravno je gluposti kao i „drvo kakvo treba biti“. Svako drvo kao i svaki čovjek izrasta iz svoje okoline, tu nema moranja niti odgovornosti nego postoji tek čovjeku neshvatljiva nužnosti koja nas određuje a koju se malo tko usudi sagledati. „U svakom odgoju za moral veliki je um uvijek bio to da se htjela postići sigurnost nekog instinkta: tako da isprva do svijesti nisu dolazili ni dobra namjera ni dobra sredstva kao takva. Čovjek je trebao učiti djelovati kao što vježba vojnik. Zapravo ta nesvjesnost spada u svaku vrst savršenosti ...“²⁰ Sokratove vrijednosti predstavljaju obezvrjeđenje života, trgaju čovjeka od njegove okoline kao i od njega samog, njegove su vrijednosti bezvremenske a njegova se bit sastoji u njegovoj svijesti. Tako je Sokrat najveći Nietzscheov neprijatelj, on je potpuna suprotnost Nietzscheovom nauku o okolnostima uvjetovanom moralu kao jedino realnom te nauku o za život održavajućim nagonima. O odnosu između osobnosti i filozofije u nekog čovjeka Nietzsche govori u *Radosnoj znanosti*:

„ Naime, pod pretpostavkom da se jest osoba, nužno se ima i u svojoj osobnosti pripadnu filozofiju ... Svaka filozofija koja mir pretpostavlja ratu, svaka etika s negativnim shvaćanjem pojma sreće, svaka metafizika i fizika koje poznaju finale, konačno stanje bilo koje vrste, svaka pretežito estetska ili religijska čežnja za nečim što je po strani, s onu stranu, izvan, iznad dopušta pitati nije li bolest ono što je inspiriralo filozofe. Nesvjesno zakrivljanje fizioloških potreba pod plašteve objektivnog, ideelnog, čisto duhovnog ... nije li ... filozofija uopće dosad bila samo tumačenje tijela i nesporazum tijela.“²¹

Sjetimo se opisa čovjeka u prirodnom stanju, onoga koji opstanak duguje instinktima. Instinktivno biće koje živi u blaženstvu neznanja posjeduje afekte u njihovoj punoj snazi. Prema Nietzscheu *afekti* kojima dugujemo život su oni mržnje, zavisti, pohlepe, težnje za vlašću a kao jedino realne *nagone* Nietzsche uvažava spolnost, gramzljivost, vlastohleple i

²⁰ Nietzsche F. (2006: 216)

²¹ Nietzsche, F. (2003: 4-5) *Radosna znanost*, Zagreb: Demetra

okrutnost²². Sve nabrojeno predstavlja ono protiv čega se Sokrat svojom dijalektikom bori. To je odraz fiziološke dekadencije, života otrgnutog od svojih korijena koji nastoji zadovoljenje nagona postići kroz svjesno djelovanje. Takvo što je moguće no samo uz cijenu izopačenja istinskih nagona, onih kojima dugujemo vlastiti opstanak. Sve su „...te vrijednosti, ispitane psihološki, rezultati određenih perspektiva korisnosti za održanje i pojačanje tvorevina ljudskog gospodstva: i samo lažno projicirane u bivstvo stvari.“²³ Sokrat je primjer fiziološke iscrpljenosti, ljudskog života izmučenog od strane života samog. On ne uspijeva izaći na kraj sa animalnim dijelom sebe i stoga su sve njegove požude tiranizirane od strane uma putem vrijednosti koje on postavlja kao apsolutne. Sokrat je za Nietzschea primjer života koji se ne uspijeva nositi sa životom u sebi, on je primjer opadajućeg, umornog i slabećeg života čiji protuprirodan moral predstavlja osudu života. Fiziološka iscrpljenost dolazi kao rezultat stalnog pritiska koji nagoni vrše na čovjeka i kojima se on nije u stanju oduprijeti, čije zadovoljenje on ne uspijeva odgoditi. „Sva neduhovnost, sve što je prosto počiva na nesposobnosti odupiranja podražaju – mora se reagirati, slijedi se svaki impuls. U mnogim slučajevima takvo moranje već je boležljivost, opadanje, simptom iscrpljenosti – skoro sve što nefilozofska grubost označava imenom 'porok' je naprosto ona fiziološka nesposobnost da se ne reagira.“²⁴ Takvim „slabim“ pojedincima ne preostaje drugo nego bijeg u umni život. Ali zablude je misliti da se nagonima može pobjeći putem vrijednosti koje um postavlja kako bi tiranizirao nagone. Jedino što se može jest zapasti u dekadentni moral koji predstavlja osudu života. Ono što je uzrok takvom moralu jest instinkt propadanja, onaj instinkt koji više ne ljubi život u takvoj formi te želi propasti, samom postavljaču vrijednosti kaže „propadni!“²⁵ Dok se Sokrat bori protiv dekadencije koja je zavládala Atenom on niti ne shvaća da je on njen najjasniji izraz. Njegove vrijednosti to potvrđuju, one su osuda života jer se sa životom u sebi nije znalo izaći na kraj.

Na ovom primjeru nadam se da je postalo očevídno što Nietzsche misli kada kaže da su „vrijednosti simptom vrednovateljeve moći“²⁶ i uvjeti održanja određene vrste ljudi. Važno je zapamtiti da je svaki moral nepravedno projiciran u bivstvo stvari te da svaki predstavlja samo uvjet održanja, vrijednosti bez kojih određeni tipovi ljudi ne bi mogli živjeti. Da bi vrijedili apsolutno obvezujuće, njihovo se istinsko porijeklo zaboravlja a novo im se uvijek daje od strane kakve onostrane moći. Morali i vrijednosti su *interpretacije, izlaganje opstanka*

²² Vidi: Nietzsche, F. (2006: 377)

²³ Nietzsche (2006:19)

²⁴ Nietzsche (2004: 44-5)

²⁵ Vidi: Nietzsche (2004:27)

²⁶ Nietzsche, F. (2006: 19) *Volja za moć*, Zagreb: Ljevak

po shemi koja uvijek pogoduje njihovim tvorcima za ostvarivanje ciljeva. Nietzsche tvrdi da ne postoje objektivne vrijednosti te da na stvari nije moguće gledati bez volje. Ovisno je o osobi kakve će vrijednosti poprimiti stvari oko nas. Na to Nietzsche misli kada kaže :“Vaša tjelesna klonuća dat će stvarima zagasite boje, vaša groznica napraviti će od njih čudovišta! Ne baca li vaše jutro drukčije svjetlo na stvari nego vaša večer? Ne strahujete li da ćete u špilji svake spoznaje iznova pronaći svoju vlastitu utvaru, kao utvaru u koju se istina pred vama preodjenula?”²⁷

U ovom je poglavlju pružen uvid u ljudsku svijest skupa sa svim njenim obmanama. Ljudski se život pokazao uvjetovan afektima i nagonima koji nisu poželjni u društvenom životu. Pokazalo se i kako razvitak moralnih vrijednosti i svekoliko ljudsko razmišljanje ovisi o fiziološkoj uspješnosti odnosno o ljudskoj snazi²⁸ da se nosi sa nagonima. Fiziološka iscrpljenost očituje se u vrijednostima koje negiraju ljudski nagoni život tj. tiraniziraju ga nastojeći živjeti životom uređenim svjesnim promišljanjem. Filozofija Sokrata kako ju Nietzsche prikazuje zapravo je intelektualan zaobilazni put nagona ka svom zadovoljenju. Čini li filozofija „... išta više osim što jedan stalan i snažan nagon takoreći prevodi u um ... instinkt koji zaobilaznim putem kroz moju glavu traži moj zrak, moju visinu, moje vremenske prilike, moj vid zdravlja?”²⁹ Svako postavljanje vrijednosti je neko instinktivno djelovanje pod vodstvom određenog nagona te ne postoji takva stvar kao što je umno određen život ukoliko se na um gleda kao odvojen od strasti. Postavljanje vrijednosti koje negiraju animalni dio čovjeka predstavljaju ljudsku propast, njegovo kržavljenje u prividnom miru i nebeskom blaženstvu. Zato Nietzsche kaže da se „... mladim ostaje jedino uz pretpostavku da se duša ne ispruži, da ne poželi mir ... Odustaje se od velikog života onda kada se odustaje od rata.”³⁰ te da „... tako dugo do se život uspinje, sreća je jednaka instinktu.”³¹ Sokrat teži za srećom koja je iznađena umom te se zalaže da sva djelovanja prije nego li ih se poduzme moraju biti objašnjena kao ona koja vode k tom cilju. Tomu i teži sva njegova praktična spoznaja: spoznati što je dobro da bi se dobro i djelovalo, to je suština njegove jednadžbe um=vrlina=sreća. Sreća prema Nietzscheu nije nešto što bi čovjek jakih instinkta, kod kojega

²⁷ Nietzsche, F. (2005: 226)

²⁸ Ljudska snaga kakva se pretpostavlja u ovom poglavlju kako bi se sa nagonima izašlo na kraj pretpostavlja jedan kompleksan fenomen o kojemu će biti više riječi u daljnjem izlaganju. Zasad neka bude rečeno samo to da je potrebno biti jedna „sretno“ sazdana priroda, koja posjeduje koordinaciju poticaja u sebi te je u stanju pripremiti sebi igralište za svoje strasti. To priprema teren za „produhovljenje“ tj. uzimanje nagona u službu, umjesto da se s njima zapodjene borba.

²⁹ Nietzsche, F. (2005: 237)

³⁰ Nietzsche, F. (2004: 25-6)

³¹ Nietzsche, F. (2004: 15-6)

se volja za moć očituje na visokoj razini mogao postaviti za svoj cilj. Takav pojedinac imao bi svoj cilj i ne bi mario hoće li biti sretan ili ne već bi sreća bila sastavni dio, popratna pojava njegovog djelovanja. Ipak, ako Sokrat daje najveću vrijednost svjesnom životu, to ne znači da se volja za moć tu ne očituje. Njegove vrijednosti su zaobilazan put do moći, jer nema izravan put do nje odnosno realnu silu ili materijalnu moć, on se moći želi domoći pomoću imaginarnih pretpostavki. Da bih to razjasnio potrebno je zaći u cijelu problematiku postavljanja moralnih vrijednosti a to je jedan od predmeta istraživanja drugog poglavlja.

3. DRUŠTVO

3.1. NASTANAK „DRŽAVE“ I „LOŠA SAVJEST“

3.1.1. INSTINKT SLOBODE

U djelu *Uz genealogiju morala* Nietzsche nam daje vlastiti prikaz nastanka države sa svim posljedicama koje ono vuče za sobom za pred-društvenu životinju čovjek. Pred-društvena – ili kako je Nietzsche naziva – poluživotinja čovjek je sretno prilagođen divljini i ratu, lutanju i pustolovini. Instinkti ju vode kao što nekoga nosi voda, što hoće reći da nagoni nesvjesno i sigurno upravljaju. Ono što ga krase jest neprijateljstvo, okrutnost, uživanje u progonu, prepadu, promjeni i razaranju dok se instinktima zasniva njegova snaga, zadovoljstvo i neustrašivost. Pod stegom društva sva njihova sigurnost nestaje jer se nalazi primorana podvrgavati pravilima koji se u svom nastanku nisu obazirali na ljudske nagone. Do promjene iz pred-društvenog u društveno stanje ne dolazi postepeno – što još više pogoršava šok koji je čovjek silom prilika morao doživjeti – jer najstarija „država“ nastupa kao tiranija, ugnjetačka i bezobzirna mašinerija. Ona je djelo jakih organiziranih pojedinaca koje u sebi nose jak nagon za osvajanjem i gospodarenjem, Nietzsche ih naziva „čoporom plavih zvijeri“. Oni podjarmljuju veliku mnoštvo koje je od njih vjerojatno jače ali zbog nedostatne organiziranosti ne uspijeva im se oduprijeti. Plave zvijeri, ratnički organizirane posjeduju snagu za organiziranje podjarmljene mase. Snaga je to koja je izraz instinkta slobode iliti –Nietzscheovim jezikom –*volje za moć* kao nesvjesnog nagona za stvaranjem i utiskivanjem formi. Oni pri svom djelovanju ne razmišljaju o njegovoj ispravnosti, njihova je djelatnost najnedragovoljnija i nesvjesna. Njihova je moć naspram svih ostalih tolika da im ju je nemoguće ne izvršavati a očituje se kao organizacijska snaga. Takvo nasilje Nietzsche naziva umjetničkim. Da se povuče paralela sa prvim poglavljem lako se može ustanoviti da čovjek u začecima društvenog života vrši dvostruko umjetničko nasilje. Prvo je umjetničko nasilje ono koje podjarmljuje masu ljudi i utiskuje im nekakvu formu dok se drugo nasilje vrši nad zbiljom prilikom davanja imena i moralizacijom pojmova. Dakle, država sa svim njenim propisima i uredbama u svojim začecima protivi se prirodi odnosno, ljudskom prirodnom

ustrojstvu. Dva upravo spomenuta nasilja nisu jedina koja pogađaju čovjeka u društvenom uređenju, najgore nasilje tek će se dogoditi kada čovjek shvati da je njegov instinkt slobode (volja za moć) izgubio veliko igrište, svoju prvotnu okolinu te da se on sada mora prikrivati. Prva „država“ je osnovni ljudski nagon učinila latentnim.

Društvena povijest čovjeka je povijest ljudskog umjetničkog nasilja. U prirodnom stanju za tim nasiljem nema potrebe jer je vrijednost svih stvari prirodno zadana – dakle u skladu sa potrebama naših nagona dok se svekoliko nasilje svodi na fizičko nasilje potrebno radi materijalnog održanja. Ono specifično za čovjeka je ujedno i njegova glavna odrednica a sastoji se u tome da su ljudske radnje i mišljenje upravljene od strane njegovih nagona. Nagoni se ne mogu zatomiti, oni će uvijek tražiti i naći način da se zadovolje odnosno, da zadobiju prevlast. Strašna stvar koja se dešava čovjeku u društvenom stanju leži u tome što se sada njegovi nagoni okreću prema unutra, čovjek se pounutruje. Njegov okrutni umjetnički nagon okreće se ka samome sebi. Sav nagon koji se navikao očitovati na vani sada se rasterećuje na samome sebi. Čovjek u nedostatku terena za očitovanje nagona odnosno u nedostatku prilika za okrutnost, borbu, prepad i razaranje stvara taj teren u sebi. To je za Nietzschea porijeklo *grižnje savjesti*, najvećeg čovjekovog neprijatelja. Dakle, ista je sila ona koja je stvorila prvu „državu“ i ona koja je stvorila lošu savjest, u prvom slučaju to je instinkt slobode okrenut prema vani a u drugome je isti instinkt okrenut ka unutra.

„Čovjek, koji je u manjku vanjskih neprijatelja i otpora, stisnut u mučnu stiješnjenost i pravilnost ćudoređa nestrpljivo sam sebe kidao, progonio, nagrizao, uznemiravao, zlostavljao, ta životinja koja udarajući o rešetke svog kaveza samu sebe ranjava, koju se hoće 'pripitomiti', taj oskudijevajući i proždirani čežnjom za zavičajem-pustinjom koji je iz sama sebe morao stvoriti pustolovinu, mučilište, nesigurnu i pogibeljnu divljinu – ta luda, taj čeznutljivi i zdvojni zarobljenik postao je izumiteljem 'nečiste savjesti'. A s njim je započela najteža i najneugodnija bolest od koje čovječanstvo do danas nije ozdravilo, čovjekova patnja zbog čovjeka, zbog sebe: kao posljedak nasilnog odvajanja od životinjske prošlosti ... kao posljedak objave rata starim instinktima ...“³²

No čovjek nikada ne bi bio u stanju svoje nagone usmjeriti ka unutra, stvoriti ratište u sebi, kada u tome ne bi uspio postići neku vrst užitka. Da bi objasnio o kakvom se užitku radi potrebno je pojasniti fenomen kazne.

³² Nietzsche (2004: 91-2) *Uz genealogiju morala*, Zagreb: AGM

3.1.2. KAZNA I UŽITAK U OKRUTNOSTI

Način na koji se društvo bori protiv instinkata jest putem kazne, one predstavljaju nasipe kojima se društvena organizacija brani od starih instinkata slobode. Što je društvo polučilo kaznom? Prije svega to da je u čovjeku ucijepila i učinila fiksnim onih nekoliko „ne“ uz koje je jedino moguće uživati prednosti društva. Kazna predstavlja jedinu moguću mnemotehniku kako bi čovjek u sebi uspio nešto upamtiti³³, što daje objašnjenje i za veliku rigoroznost kazni tokom ljudske povijesti. „Odgojiti životinju koja *smije obećati* – nije li to upravo ona paradoksalna zadaća koju je priroda sebi postavila glede čovjeka?“³⁴ Samo iznalaženje kazne nije bilo ničim vezano s predodžbom njene svrhe, isprva se kažnjavalo onako kako roditelji kažnjavaju djecu, iz bijesa na pretrpljenu štetu. Kasnijim je razvojem pretrpljena šteta dobila svoj ekvivalent u boli, što hoće reći da se nekome kao naknadu za pretrpljenu materijalnu štetu ponudilo nekažnjivo nanošenje boli počinitelju štete. Takav odnos jednakosti između materijalne štete i naknade u nanošenju boli ne bi nikada bila moguća da davni čovjek nije znao uživati u okrutnosti. Sam čin okrutnosti predstavljao je u davnim vremenima veliki mamac na život, a tajna tako velikog zadovoljstva leži u jednoj posebnoj zadovoljštini: „... – zadovoljština da (se) svoju moć može bez opasnosti iskaliti na nemoćniku ...“³⁵. Ne leži mala količina zadovoljstva u tome da se nekome priznaje pravo na činjenje zla smo radi užitka koji to pričinja. Moć koju tada izvršitelj nasilja osjeća vezana je s užitkom koji se posjeduje kada se ima nekoga ispod sebe, kada se uzdiže nad nekim i kada ga se smije zlostavljati i prezirati. „Izravnanje se dakle sastoji u ovlaštenosti i pravu na okrutnosti.“³⁶ Danas nam je teško zamisliti ljudska bića toliko sretna kada čine ili gledaju kako se nekome čini zlo. U modernom vremenu prirodu se naučilo gledati kao lijepu, dobru i skladnu a sam prirodni čovjek kao sličan njoj. No priroda nije takva, pa zašto bi i čovjek bio? Sama priroda je bezobzirna te tolerira okrutnosti koje čovjek danas teško sagledava kao normalno stanje, na okrutnosti se danas gleda kao na iznimke. Ali one to nisu, okrutnost je upisana u same zakone života. Okrutnošću se životinje služe najvećma u svrhu preživljavanja a pred-društveni čovjek također. No sa društvenim stanjem gube se prilike za okrutnost zbog

³³ „Kako nastaje pamćenje u čovjeka-životinje? Kako se tom djelomice tupom, djelomice vjetrenjastom razumu trenutka, toj otjelotvorenoj zaboravnosti, nešto utiskuje tako da ostaje prisutno? ... ništa nije strašnije i jezovitije od njegove mnemotehlike. 'Nešto se paljenjem utiskuje da bi ostalo u pamćenju; samo ono što ne prestaje pričinjati bol ostaje u pamćenju!' – to je temeljni stav iz najstarije od svih (na žalost i najduže) psihologije na zemlji“ Nietzsche, F. (2004: 61)

³⁴ Nietzsche F. (2004: 57)

³⁵ Nietzsche F. (2004: 66)

³⁶ Nietzsche F. (2004: 67)

društvenih sankcija a čovjeku ostaje svakodnevno nezadovoljstvo radi gubitka jednog od glavnih dijelova sebe: uživanja u okrutnosti.

Kakvu nam perspektivu nudi shvaćanje okrutnosti kao velike životne radosti za razumijevanje načina na koji pojedinci sebe muče u društvenom stanju radi izgubljene slobode? Bilo je rečeno da postoji užitak u tomu dok se sebe muči, da se sebi kao nekoj pasivnoj ali otpor pružajućoj građi utisne neka forma, jednako kao što prvi stvaraoci države to rade nad većim brojem ljudi. Taj užitak je užitak u činjenju nasilja. Čovjek to životinjsko vuče sa sobom zato što čovjek niti u najciviliziranijem stanju ne gubi svoju animalnu stranu. Pod stegom društva čovjek nema izbora nego u samome sebi stvoriti ratište kako bi i dalje mogao biti okrutan. No čovjek to ne može sam, on mora iznaći nekoga tko će mu u tome pomoći, gdje će naći opravdanje za grižnju savjesti, za svoju lošu savjest, za svoje samomučenje. Instrument za samosvladavanje on nalazi u bogu.

3.1.3. BOG: INSTRUMENT SAMOOTUĐENJA

Teza o bogu kao instrumentu samomučenja dozvoljava nam uvid u kompleksne odnose moći koji se odvijaju u čovjeku. Situacija u kojoj se čovjek nalazi kada nastaje prva „država“ potpuno je obrnuta od one u kojoj se Sokrat nalazio ali je ishod po pitanju postavljanja vrijednosti isti. U Ateni je prevelika sloboda u ispoljavanju nagona dovela Sokrata do osude nagona kao pogubnih i štetnih za čovjeka koji stremlji sreći. Iz tog razloga Sokrat nastoji svojim razmišljanjem doći do bezvremenskih istina. On nije postulirao boga na način kako su to kršćani napravili ali je postavio istine po sebi, on je odredio pravednost, istinu i dobrotu neovisno o uvjetima u kojima društvo živi a za referentnu je točku uzeo čovjeka po sebi odnosno, čovjeka kakav Sokrat mnije da bi trebao biti bez obzira na okolnosti u kojima se nalazi. Kada čovjek u prvoj državi postulira boga, neko onostrano savršeno biće pred kojim se svako naše spontano ispoljavanje nagona čini grešnim, on sebe onda poima krivim i tako se bori proti nagona. Onostrane vrijednosti i bezvremenske istine postavljaju se iz dva suprotna razloga: u Ateni poradi prevelike slobode i pogubnosti nagonskog djelovanja a u prvoj državi poradi nemogućnosti nagonskog djelovanja. Treba se zapitati što čovjek time dobiva a odgovor na pitanje ne može ležati u čistom uživanju u okrutnosti. Jer, i u okrutnosti se uživalo jer se time jasno kao dan osjećala naša uzvišenost i moć nad nekim drugim. Stoga s pravom se može reći da je glavni mamac za činjenje okrutnosti osjećaj porasta moći! Sa

pretpostavkom boga čovjek stvara pretpostavke kako bi uživao u porastu moći nad sobom. Ipak, novostečena moć nije izborena uz male napore, potrebno je bilo mnogo laži i mučenja da bi se ona zadobila.

Bilo je rečeno da se svaka ljudska nesposobnost ili nemoć prilikom izlaženja na kraj sa vlastitim nagonima tumači kod Nietzschea kao vrst fiziološke dekadencije. Ona je to veća proporcionalno važnosti koja se pridaje svjesnom životu. Kada svjesni život stupa na snagu on se (u prvoj državi) nužno okreće protiv nagona, njih se tumači kao štetne jer nam njihova prevlast u osobnom životu ne omogućava da živimo uz blagodati društvenog života. Sjetimo se načina na koji pred-društveni čovjek uči pamtiti: kaznom. Religijske pretpostavke pokazuju se kao najučinkovitije sredstvo da čovjek sebe kažnjava. No ta interpretacija mora doći od nekoga i tu prvi puta na scenu u povijesti čovječanstva nastupa svećenik. Svećenik se uvijek pojavljuje kao čovjek fiziološke zakočenosti te je svoje puteve do moći primoran tražiti u idealima suprotnim instinktu slobode. „Svaka životinja ... instinktivno teži optimumu povoljnih uvjeta u kojima može posve očitovati svoju snagu i u kojima dostiže svoj maksimum u osjećaju moći.“³⁷ Ideali potrebni svećeniku asketske su naravi a njene tri svečanosti su siromaštvo, skrušenost i tjelesna suzdržanost.³⁸ Sve njegove suzdržanosti i nasilje nad sobom spada u uvjete rasta njegove najviše duhovnosti. On svojim „porocima“ mora ovladati kako bi u sebi oslobodio ogromno područje duhovnog života koji od sad nosi prevagu u važnosti. Svaki puta kada se bori sa starim nagonima on se tiranizira putem tjelesnog kažnjavanja ili putem neugodnih predodžbi koje veže uz nagoni život. Tako on ucjepljuje u sebi onih nekoliko „ne“ i zadobiva moć (nad nagonima). Asketski život kao put ka moći je proturječje samome sebi.

„Tu vlada *ressentiment* kojem nema ravna, *ressentiment* nezasitnog instinkta i volje moći koja bi htjela postati gospodarom ne nad nečim u životu, nego nad životom samim, nad njegovim najdubljim, najsnažnijim, najdonjim uvjetima. Tu se čini pokušaj da se snaga upotrijebi za zatvaranje izvora snage. Tu se pogled hladno i zlurado okreće protiv samog fiziologijskog uspijevanja, a osobito protiv njegova izraza, ljepote, radosti, dok se zadovoljstvo osjeća i traži u neuspjehu, kržavljenju,

³⁷ Nietzsche F. (2004: 121)

³⁸ Vidi: Nietzsche F. (2004: 125)

boli, nesreći, ružnoći, u dragovoljnom gubitku, lišavanju sama sebe, bičevanju sama sebe i žrtvovanju sama sebe.“³⁹

Aksetski svećenik čini istu pogrešku kao i Sokrat jer ne uviđa da se on ne bori protiv dekadencije već je on njen izraz. Njemu je patnja najveće pitanje života te u njoj vidi nešto protiv čega bi se trebalo boriti. No on patnju ne rješava, on ne zna kako je se riješiti već je samo ublažava. To ni ne čudi kada znamo da je ono sam izraz jednog fiziološki patećeg života. Njegova borba protiv patnje počiva na krivim temeljima jer je on ne razumije kao fiziološku nego je interpretira moralno-psihološki. Upravo u borbi protiv patnje on se koristi religijskim pretpostavkama. On postulira boga, jedno vrhovno savršeno biće pred kojim čovjek uvijek izgleda nedostatan. Ljudsku lošu savjest on pretumačuje u krivnju govoreći ljudima da su oni sami krivi za svoju patnju, da je to zbog nečega što su sami učinili. On ljudsku mržnju usmjerava prema unutra, prema samokontroli kako ona ne bi htjela izaći na van – takvi pokušaji bi zbog nedostatka fizičke sile samo uzrokovali još veću patnju. Bog je onda tu instrument samomučenja, on je lik pred kojim se čovjek uvijek osjeća kriv i koji mu sa svojim vrijednostima pomaže da zatomi svoj instinkt slobode, svoju volju za moć.⁴⁰

Paragraf u kojemu Nietzsche objašnjava taj proces potrebno je skoro u potpunosti citirati:

„Ona volja za mučenjem sama sebe, ona suspregnuta okrutnost pounutarnjenog, u sebe sama suzbijenog čovjeka-životinje, zatvorenika u 'državu' u svrhu pripitomljenja, koji je iznašao lošu savjest da bi sebi nanosio bol, nakon što je bio zatvoren prirodniji put tog htijenja nanošenja boli – taj čovjek loše savjesti dokopao se religijske pretpostavke da bi svoje samomučenje gonio dalje do njegove najjezovitije strogosti i oštine. Krivnja pred *bogom*: ta misao postaje mu spravom za mučenje. On u 'bogu' dohvaća zadnje suprotnosti što ih je kadar iznaći svojim pravim i neodmjenjivim životinjskim instinktima, on same te životinjske instinkte pretumačuje kao krivnju spram boga ... To je vrsta ludila volje u duševnoj okrutnosti kojoj naprosto nema jednake.“⁴¹

Cilj je poglavlja bio prikazati kontrast između pred-društvene i društvene „životinje“ čovjek. Promjene kakve društveno stanje iziskuje pokazale su se višestruko pogubne za ljudske instinkte. Opisan je nastanak religijskih pretpostavki kao najgoreg instrumenta u ljudskom teroriziranju vlastitih nagona. Sve su promjene prikazane kao manifestacije temeljne volje,

³⁹ Nietzsche, F. (2004: 134-5)

⁴⁰ Ovdje se pokazalo da se iz potrebe tj. iz volje za moći (asketski ideal) nastoji zatomiti volja za moć (instinkt slobode). To je prividno paradoksalan fenomen koji će biti razjašnjen u trećem poglavlju

⁴¹ Nietzsche F. (2004: 101)

one za moći. Iduće poglavlje baviti će se društvom na makro razini odnosno dati će se prikaz društvenih vrijednosti i morala te pojasniti odnos u kakvom stoje spram pojedinca.

3.2. VOLJA ZA MOĆ DRUŠTVA

3.2.1. „LOGIKA OSJEĆAJA“ U DRUŠTVU

„ Ploča dobara obješena je nad svakim narodom. Pogledaj, to je ploča njegovih prevladavanja: pogledaj, to je glas njegove volje za moći.“⁴²

Glavna kritika koju Nietzsche upućuje društvu odnosi se na način kako društvo nastoji odgojiti pojedinca. U vremenima društvenih početaka moć ćudoređa je bila puno jača nego danas. To što danas svatko vjeruje da u svom djelovanju ovisi o sebi i u njemu zna pronaći vlastitu korist – dok se zapravo najčešće djeluje pod imperativom društvenih pravila – postignuće je kasnog društvenog razvoja. U društvenim počecima običaji su vrijedili kao nepovredivi a za njihovo očuvanje tu su bili bogovi. Oni su pazili na to da pojedinac ne bi počinio prekršaje odnosno propitivao moć običaja bilo u sebi ili nekim vanjskim djelovanjem. Svaki odmak od običaja, svako poticanje vlastite individualnosti smatralo se zlim. „ Slobodan čovjek je nećudoredan, jer on u svemu želi ovisiti jedino o sebi, a ne o nekom starom običaju: u svim praisvornim okolnostima ljudskog roda 'zao' znači koliko i 'individualan', 'slobodan', 'proizvoljan', 'nenaviknut', 'nepredvidljiv'.“⁴³ Svako je promicanje individualnosti bilo praćeno osjećajem grižnje savjesti, individualnost je bila nešto na što se biva osuđen. Dok se djeluje sukladno običaju, dobiva se oznaka „dobar“ i što se strože postupalo po običajima, što je tko više bio domišljat u okrutnostima spram sebe kako bi bio što ćudoredniji to ga se nazivalo boljim. I sami bogovi su uživali u okrutnosti – tako ih se razumijevalo – jer je ona omogućavala poštivanje običaja kojih su oni utemeljitelji i zaštitnici. Nietzscheu, kojemu je stalo do individualnog razvoja, do razvoja jakih i samostalnih individua, s pravom kritizira ćudoredno djelovanje kao korisno samo za održanje zajednice dok je za pojedinca – ukoliko mu je stalo do vlastitog razvoja – ono štetno. Od pojedinca se uvijek zahtijevalo žrtvovanje i samosvladavanje ali ne za ono najbolje u sebi već za najoptimalniji mogući razvitak društva.

⁴² Nietzsche F. (1980: 52) *Tako je govorio Zaratustra*, Zagreb: Mladost

⁴³ Nietzsche F. (2005: 11)

Sve društvene vrijednosti i sve njegove ploče dobara kako ih Zaratustra naziva, streme k tomu: što većoj moći društva odnosno kontroli svih pojedinaca.

Društvo se u svrhu kontrole koristi pojmom vrline kao obilježjem najčudorednijeg djelovanja. Rekli smo da bogovi igraju veliku ulogu u očuvanju moći običaja, oni su morali biti postavljeni tako da uživaju, da se čini da smo u njihovoj naklonosti onda kada radimo upravo onu nama najmrskiju radnju, kada bivamo okrutni spram svojih najosobnijih pobuda. Bilo kakav pomak na polju individualnosti, ono što se u modernom društvu promiče svim sredstvima, bio je praćen ne samo društvenom osudom nego i osudom božanstava. To je, kako Nietzsche kaže, zbiljska i odlučujuća glavna povijest koja je zasnovala karakter ljudske vrste a odnosi se na sljedeće:

„ Svaki i najmanji korak na polju slobodnog mišljenja, osobno ustrojenog života oduvijek je bivao izboren uz duhovne i tjelesne muke ... Ništa nije skuplje plaćeno nego ono malo ljudskog uma i osjećaja slobode iz kojih se sad rađa naš ponos. Ali taj ponos je ono zbog čega nam je sad gotovo nemoguće suživjeti se s onim golemim vremenskim razdobljima ... za zbiljskom i odlučujućom glavnom poviješću koja je zasnovala karakter ljudske vrste ...“⁴⁴

Kako je već bilo rečeno, danas svi posjedujemo vlastiti osjećaj ponosa zbog naših odabira i povezujemo se spram vlastitih radnji kao s nečim što nas određuje kao osobe, kao nešto što smo sami odabrali biti. Da, danas uistinu i je tako. Čovjek se u društvu, na fakultetu, na poslu i inače u bilo kakvom odnosu uvijek poima kao individua. Razlikuje sebe od drugih i svom mišljenju pridaje „epitet“ zasebnosti. Danas se može živjeti po društvenim pravilima i sebe smatrati individuom upravo zbog osjećaja ponosa koji nam je odgoj usadio. No, ljudski rod nije se promijenio te je ista *logika osjećaja* (osjećajem krivnje praćeni svaki pomak u individualnosti, slobodi itd) ostala kao vladajuća i do dana današnjeg. Kada god čovjek u današnjem društvu nastoji izboriti se za pomak u individualnosti on to radi na način kako to i radi asketski svećenik. Kada se potonji bori protiv prirode, protiv života u sebi njegov je osjećaj grižnja savjesti a njegovo postupanje prema sebi je okrutno. Kada se čovjek modernog vremena bori protiv zadane okoline, u što ćemo reći da spada obitelj, društvo, vrijednosti, nametnuta pravila, on je također uvijek praćen grižnjom savjesti i spram sebe postupao okrutno. Uvijek je nužno terorizirati sebe u trenucima velikih promjena, „ ... svatko tko je

⁴⁴ Nietzsche F. (2005: 18)

ikad gradio 'novo nebo', moć za to našao je tek u *vlastitu paklu* ... „⁴⁵. Zašto je tomu tako? Uvijek kada se čovjek bori protiv prvotne zadanosti u sebi on se bori protiv jednog dijela sebe. On je mnoge svoje nagone naučio zadovoljiti ustaljenim radnjama u zadanim okolnostima. Kada neki drugi nagon teži domoći se moći on se nužno sukobljava sa starim nagonima. Asketski način života uvijek je nužan da bi se desila promjena jer on uvijek slijedi logiku da se jedan dio nas obožanstvenjuje dok se drugi demonizira. Nagon koji sada želi doći na vlast mora sebi stvoriti povoljne okolnosti za rast a asketski način života jest upravo to: bira se koje će se nagone terorizirati a kojima će se odsad davati za pravo. To je pakao jer se borimo sami sa sobom ne znajući odakle dolaze naši porivi za tim i ne znajući kamo će nas to točno odvesti. Novoizboreni nagon sigurno ne ulijeva sigurnost po pitanju budućnosti, samim time što smo se za njega sami izborili a nije nam društveno zadan način njegova zadovoljenja garantirana nam je nesreća. No, tko se dao u bitku za svojom vlastitošću on to nije napravio iz motiva sreće nego iz motiva moći, što znači da je motiv možda baš bila nesreća. Ovime smo došli do razotkrivanja stare logike osjećaja koja zbog ponosa ne ostaje u svijesti modernom čovjeku. Koja je zasluga današnjeg društva? Ta što nam je omogućila da u makinalnim djelatnostima koje svoju vrijednost dobivaju od društva (jer su korisne), da upravo u njima mi osjećamo svoju individualnost. Test za provjeru vlastite individualnosti uvijek će biti pitanje: „ Jesi li ikada zapodjenuo bitku sa vladajućim vrijednostima?“. Ukoliko odgovor bude potvrđan, uvijek će se naći na osobi nešto od ožiljaka, starih pozljeda zarađenih u paklu dok se nastojao izboriti za svoje vrijednosti.

EKSKURS II: RAD I OBRAZOVANJE

Društveno poimanje rada i obrazovanja spada u jedne od najjačih poluga kojima se društvo brani od individualnosti. Najjače sredstvo kojim se pojedince hoće navesti da svu svoju djelatnost potpuno podrede dobrobiti društva su ideali. Smisao ideala jest ta da se postigne dobrovoljnost kod pojedinaca za činjenje neugodnih stvari. Instinkt društva, njegova volja za moć, izabire određena stanja i afekte putem kojih je zagwarantirano regularno postizanje zadanih ciljeva, izvršenje svakodnevnih zadaća. To u sebi uključuje svakodnevnu makinalnu djelatnost za koju se - da bi je se uspješno izvršavalo – zahtijevaju određena duševna stanja. Pokažu li se ona bolnima za pojedinca društvo iznalazi vrijednosti

⁴⁵ Nietzsche F. (2004: 131)

predodžbom kojih će se neugoda osjećati kao ugodna. „ Sažeto u formulu: 'kako nešto neugodno postaje ugodno?' Na primjer kada može služiti kao dokaz snage, moći, samoprevladavanja. Ili kad u njemu dođe do časti naš posluš, naše svrstavanje u zakon. Isto tako smisao za zajednicu, smisla za bližnjeg, smisao za domovinu, radi našeg 'očovječenja', kao dokaz 'altruizma', 'heroizma'.“⁴⁶ To je smisao ideala koji kako je već rečeno, neugodne radnje čine ugodnima.

Društveno poimanje vrline slijedi istu logiku. Pridjevom vrline kao nečim društveno poželjnim častimo onoga čija djelatnost ima najbolje učinke za nas ili za društvo. Cilj je odgoja učiniti pojedinca što je moguće više uporabljivim, ono što se hvali kada se hvali pojedinca jest njegova narav oruđa. Prirodno je da niti jedan pojedinac ne bi mogao u takvim djelatnostima naći zadovoljstvo da ga obrazovanje nije usmjerilo ka tom smjeru. „Odgoj postupa skroz naskroz tako: putem niza draži i probitaka on teži pojedinca predodrediti za način mišljenja i djelovanja koji, nakon što je postao navikom, nagonom i strašću, u njemu i nad njim vlada protiv njegove krajnje koristi, ali 'za opći boljitak'“⁴⁷ Pojedinac treba naučiti prvo neku djelatnost poimati kao dužnost a zatim naučiti dužnost odvajati od slasti. Potrebno je da tzv. vrline potpuno ovladaju njime kako pojedinac ne vidio vlastitu korist izvan „vrlog djelovanja“. Ono što se dešava pojedincu posredstvom takvog odgoja možemo opisati kao postepeno gubljenje optike za vlastito zadovoljstvo. Društvo nikada nije znalo odgojiti pojedinca koji bi imao vrline za stjecanje novaca i koji bi iste novce znao iskoristiti za vlastiti užitak. Razlog tomu jest taj što vrlina (u ovom slučaju recimo da je to marljivost, štednja, poslušnost) potpuno ovladava pojedincem i otupljuje mu ostale organe. Ne može se u isto vrijeme učiti gomilati novac i obraćati pažnju na užitke koje bi taj novac mogao priuštiti. Tu glavnu ulogu ima društvo sa svojim dodjeljivanjem časti. Putem njih ona uči odvrćanju pogleda od sebe, od pitanja onog naše unutarnjeg osvjedočenja i postizanja osjećaja zadovoljstva samim sobom bez da nam itko dijeli pohvale. „ ... ukratko, hvali se bezumlje u vrlini pomoću kojeg se pojedinac prepušta preobraćenju u funkciju cjeline. Pohvala vrline jest pohvala nečeg privatno šetnog, pohvala nagona koji čovjeku otimaju njegovu najplemenitiju sebičnost i snagu upravljanju najvišoj skrbi za sebe sama.“⁴⁸

Iz istih razloga strahovanja od individualnosti te posljedično tomu pohvale neosobnih djela, Nietzsche nalazi da društvo hvali rad:

⁴⁶ Nietzsche F. (2006: 433)

⁴⁷ Nietzsche F. (2003: 41-2)

⁴⁸ Nietzsche F. (2003: 41)

„Zapravo, sad se pri prizoru rada – pritom se uvijek pomišlja na onu tegobnu radišnost od jutra do mraka – osjeća da je takav rad najbolja policija, da on svakoga drži na uzdi i da se razumije u to kako snažno omesti razvitak uma, požude, žudnje za neovisnošću. Jer on zahtijeva izvanredno puno snage živaca, koju uskraćuje razmišljanju, umovanju, snivanju, skrbljenju, ljubljenju, mržnji, on svagda umeće u oko neki neznatan cilj i osigurava laka i redovita zadovoljenja. Stoga će neko društvo u kojemu se neprekidno teško radi imati više sigurnosti: a sigurnost se danas obožava kao najviše božanstvo“⁴⁹

3.2.2. MORAL: INSTINKT STADA

Nietzsche pripisuje utjecaju kršćanstva u Europi to da se bezinteresno općekorisno društveno djelovanje shvaća kao moralno. Kršćanstvo od svojih početaka za Nietzschea pokazuje strah od svih oblika individualne opstojnosti a njegov socijalni instinkt sakriven je iza teze da su moralna djela učinjena iz simpatije za druge. Kršćanstvo želi jednu stvar više od svih drugih: ukloniti sve opasnosti. Ono se bori protiv dvije opasnosti, prva je ona koja čovjeku dolazi iznutra kada nadiru njegovi nagoni koji žele moć dok je druga opasnost ona koja nam prijeti od drugih ljudi. Takvi propisi uče odvrćanju pogleda od sebe te usmjeravaju pažnju na sve opasnosti koje bi mogle nadoći izvana. Skriveni smisao svih nesebičnih radnji jest sveopća pomoć kako bi se postigla sigurnost te iz života uklonile sve opasnosti. Sve radnje koje smjeraju na opću sigurnost i na osjećaj sigurnosti u društvu dobivaju predikat „dobar“⁵⁰ dok se sve individualno pokazuje kao zlo, pakosno, rasipno, skupocjeno i luksuzno. Kršćanstvo Nietzscheu predstavlja i najkobniju vrst sebecprocenjivanja jer je ona neprijateljica instinkta svojstvenih najuspjelijim tipovima čovjeka. Sva sreća u ljepoti, sva velika nadanja te sve ono samodivotno, muževno, osvajajuće i vlastohlepno ona negira. Kršćanstvo Nietzsche drži krivim što je odgojila smanjenu i smiješnu vrstu čovjeka, njegovim terminom: životinju stada, osrednju, dobrohotnu i bolećivu čije su glavne karakteristike smisao za zajednicu, obzir, marljivost, umjerenost, skromnost, popustljivost i sažaljenje.⁵¹

Kršćanski moral ovdje se pokazuje kao jedna skrivena volja za moć. Tu opet vidimo jednu vrstu ljudi da svoje vlastite uvjete opstanka predstave kao opće. Moral predstavlja vrijednosti koje stavljaju u poredak po rangi ljudske strasti i ljude međusobno. One strasti

⁴⁹ Nietzsche F. (2005: 109)

⁵⁰ Vidi: Nietzsche F. (2005: 109-110)

⁵¹ Vidi: Nietzsche F. (2002: 83-5; 122-4) *S onu stranu dobra i zla*, Zagreb: AGM

koje ugrožavaju samosvijest zajednice unižava se kao zle dok se ljude koji se nisu uspješno uklopili u društvenu mašineriju etiketira jednako. Kršćanski je moral iz temelja suprotan pojedinčevim nastojanjima da iznađe neku sebi primjereniju ploču vrijednosti. Pretpostavka iza tog morala jest da su svi jednaki, jednaki pred bogom. Svaki pojedinac ima istu vrijednost samo zato što je čovjek. Vrijednosti koje ona uspostavlja ne obaziru se na razlike među pojedincima već se predstavljaju kao obvezujuća za svakog, na osrednjost svedenog čovjeka. Time je kršćanstvo kočilo razvoj individua pa tako i čovječanstva. Uz to ono je i uvelo period moralnog prosuđivanja djela, što hoće reći da je uvela procjenu djelovanja prema namjeri koju se imalo kad se djelovalo, a ne po njezinim posljedicama. Za Nietzschea je takvo stajalište suprotno prostom životnom iskustvu koji bi nas sam naučio koje se radnje treba držati korisnima i štetnima s obzirom na njihove posljedice a ne s obzirom na namjeru. Postoje dobre namjere u djelovanju koje ne polučuju i dobre rezultate. Za primjer možemo uzeti roditeljski odgoj koji je uvijek vođen dobrim namjerama, i prije će svaki roditelj napraviti deset loših stvari uz dobru namjeru nego jednu dobru s lošom namjerom. *Sveta laž* je krivac za površno razumijevanje svrhe i posljedice djelovanja. Ona je laž u pobožne svrhe kojom se svećenici tako nevino služe ne zato što su svjesni posljedica nego zato što slijepo vjeruju u kršćanske ideale. Oni mogu nalagati mnoštvo pametnih stvari ali njihova provjera se ne vrši u iskustvu, oni obećavaju učinke ali ne iz djelovanje nego iz pridržavanja zakona ili iz molitve. Kao svrhu djelovanja oni postavljaju ispunu zakona dok posljedice djelovanja prikazuju nevidljivim odnosno, natprirodnim. „ Na taj se način konačno stvara glasovita '*savjest*': unutrašnji neki glas, koji pri svakom činu ne mjeri vrijednost tog čina prema njegovim posljedicama, nego s obzirom na namjeru i prilagođenost te namjere 'zakonu'“⁵² Jasno je da individua nikada neće pod jarmom takvih vrijednosti iznaći neki prirodan pojam dobra i zla ili steći uvid u prirodne svrhe i posljedice. Do takvih pojmova individua bi mogla doći samo ako bi zbacila sa sebe kožu u koju je oblači zajednica i moral. Dvije potonje stvaraju u čovjeku jednu drugu prirodu prije nego li je čovjek uopće dobio osjećaj za svoju pravu prirodu – za ono što on zaista jest. Tek počne li se individua otkrivati u svojoj pravoj prirodi proizaći će i iz nje nova vrednovanja. To da se netko sam sebi obznani u svojoj vlastitoj egzistenciji nužno za sobom povlači i posljedicu postavljanja određenih, njemu svojstvenijih i poželjnijih ciljeva, a tako bi se došlo i do prirodnog poimanja dobra i zla. Dakle prije nego li se postavljaju vrijednosti dobra i zla nužno je upitati se s obzirom na koji cilj se određuje što je dobro a što zlo. Individua bi prije svega morala naučiti djelovati te iz

⁵² Nietzsche F. (2006: 84)

svojih djelovanja iznaći vrijednosti. Kršćanstvo čini drugačije, ono ne pošta čovjeka u svijet da eksperimentira već mu od malena implementira vrijednosti sa svojim procjenama – gušeći tako ono najbolje u čovjeku.

„ Pogrešno: to ovdje znači 'opasno', – ali opasno za koga? Ono što posjednici autoritativnog morala obično imaju pred očima zapravo nije opasnost za onoga tko djeluje, nego *njihova* [vlastita] opasnost, moguće opadanje njihove moći i važnosti u slučaju da svima bude priznato pravo na proizvoljno i glupavo djelovanje prema vlastitoj, maloj ili velikoj pameti ... svenazočnost moralnih zapovijedi nipošto ne dopuštaju da dođu do izražaja *individualna* pitanja o onom k čemu? i kako? ... Individuumu, ukoliko teži za srećom, ne treba davati nikakve naputke o putu k sreći: jer individualna sreća izvire iz vlastitih zakona koji nisu nikom poznati ...“⁵³

Dosad je najveća pozornost bila usmjerena na utjecaj koji društvo ima po razvoj individue. Poglavlje koji slijedi ne osvrće se na odnos društvo pojedinac ali za oslobađanje od vladajućih vrijednosti ima neizmjernu korist. Radi se o Nietzscheovu djelu *Uz genealogiju morala* gdje se daje uvid u izvorno značenje pojma „dobar“ i „zao“ te objašnjava iz kakvog sloja ljudi dolazi potreba za postavljanjem općih moralnih vrednota. S time se načinja tema koja se provlači kroz sva Nietzscheova djela a radi se o moralu robova i gospodara, o jakim i slabim ljudima.

3.2.3.MORAL GOSPODARA I MORAL ROBOVA

„Moralna vrijednosna razlikovanja nastala su ili unutar vladajuće vrste, koja je sa zadovoljstvom bila svjesna svoje razlike spram podređenih, ili među podređenima, robovima i ovisnicima u svakom stupnju.“⁵⁴

Kada Nietzsche govori o moralu vladajuće klase onda nije riječ o moralu koji je ikada postao predmet rasprave već je to moral koji se uskladištio nizom naraštaja. On je nešto čemu se podvrgava i što se neupitno slijedi, on se ne osvješčuje već se pokazuje u djelima, riječima i manirama. To je moral prirodno nastao iz položaja na kojemu su se vladajući nalazili. Iako je i moral podređenih nastao iz njihovih prirodnih uvjeta dva se morala uvelike razlikuju po

⁵³ Nietzsche F. (2005: 65-66)

⁵⁴ Nietzsche F. (2002: 221)

svojim implikacijama. U moralu gospodara nekoliko je specifičnosti koje ga čine tako zavodljivim. Prva je specifičnost njihovo razlikovanje „dobrog“ i „lošeg“ i s tim stižemo do nastanka pojma „dobar“ kao vrijednosnog pridjeva. Vladajuća klasa se kao klasa viših ljudi nazvala „dobrom“, ne po svojim djelima nego se taj pridjev pridavao osobama. „Dobrim“ se rađa, to se ne postaje. „Loše“ za njih znači ono što je „prosto“, a tu spadaju svi ljudi nižeg ranga od njih. Druga je specifičnost ta što prilikom vlastitog određenja ne odmjeravaju vrijednosti a pameti ne pridaju niti blizu onako veliku važnost kao podređeni. Ono što je njima najvažnije jest „... savršena sigurnost funkcioniranja regulativnih nesvjesnih instinkata ili čak kao izvjesna nepromišljenost npr. bezumno srljanje u pogibelj, iznenadni izljevi gnjeva, strahopoštovanja, zahvalnosti i osvetoljubivosti ...“⁵⁵ dok njihovi vrijednosni sudovi ima ju za pretpostavku „... moćnu tjelesnost, cvatuće, bogato, čak prebujno zdravlje, računajući tu i ono što uvjetuje njegovo održanje: rat, pustolovinu, lov, ples, borbene igre i uopće sve što uključuje snažno, slobodno, vedro djelovanje.“⁵⁶ Stoga je njihovo prvo djelovanje *akcija*, što znači djelovanje koje prirodno slijedi iz svoje zadane dobro ustrojene prirode i to djelovanje koje nužno znači sreću. Oni se ne nadaju kakvoj boljoj budućnosti a puni su poštovanja za pretke jer njima oni duguju sebe odnosno, to što su tako „dobri“ ili kako su se još zovu „istiniti“. Tako da je treća njihova specifičnost ta što im samo djelovanje pruža sreću, jer su sretno sazdane prirode oni hvale život i svijet takav kakav jest jer je to život i svijet u kojemu su oni tako privilegirani. Oni se na bave „lošim“ osim da bi još više potvrdili vlastitu „dobrotu“ a mržnje u njima nema jer svoje neprijatelje ne shvaćaju ozbiljno. U njima se mržnja ne nakuplja jer su sposobni djelovati tako da i ako bi im se tko zamjerio oni bi se spontanom reakcijom riješili mržnje prije nego li je i počela rasti u njima. Dakle, sretno sazdane prirode vladajuće klase znaju da su oni ti koji su „dobri“, njihov je moral instinktivan i usmjeren na neometano ispoljavanje instinktivnog djelovanja koje samo po sebi znači sreću. Oni su ti koji ne bacaju nade s onu stranu zemlje jer je Zemlja za njih mjesto radosti. Pa makar i život bio tragičan njihov je pogled takav da im ni tragičnost opstanka ne izgleda tragično.

Robovski moral je nešto sasvim drugo. Njihov prvi stvaralački čin nije akcija koja predstavlja sreću, već *reakcija* na one povlaštene koji su iznad njih. Njihov je život zakočen, što zbog položaja a što zbog fiziološke zakočenosti. Prilikom vlastitog određenja oni prvo postavljaju povlaštene kao „zle“ a sebe kao „dobre“ te „zlim“ nazivaju sve ono što ima i

⁵⁵ Nietzsche F. (2004: 36-7)

⁵⁶ Nietzsche F. (2004: 29-30)

izražava svoju moć nad njima te sve što pobuđuje strah. Iz razloga što su fizički ograničeni u smislu da su podređeni i fiziološki zakržljali njihove se vrijednosti ne mogu odražavati u njihovim instinktima jer oni za to nemaju uvjete. Iz tog nedostatka oni iznalaze pamet kao sredstvo u službi rasta života, kao instrument kojim će doći do novog poimanja svijeta gdje će oni biti ti koji su povlašteni. Time započinje robovski ustanak u moralu.

Nietzsche za primjer uzima Židove koji su u Rimskom carstvu predstavljali one potlačene. Oni predstavljaju preokretanje morala na glavu, ljude koji su sebi pribavili zadovoljštinu radikalnim preokretanjem morala gospodara.

„Nitko drugi do Židovi bili su ti koji su se odvažili na to da sa zastrašujućom dosljednošću preokrenu aristokratsko vrijednosno izjednačavanje (dobar = otmjen = moćan = lijep = sretan = Bogu mio) i da se toga drže zubima najponornije mržnje (mržnje nemoći). Naime 'samo bijedni su dobri; samo siromašni, nemoćni, samo ljudi iz nižih slojeva su dobri; isto tako pobožni su jedino paćenici, siromašni, bolesni, ružni, jedino su oni Bogu ugodni ... vi otmjeni i moćni, vi ste za sva vremena zli ...“⁵⁷

Židovi su osvetnici koji se putem morala žele domoći moći i to na najnemoralniji način dotad viđen. Oni osuđuju volju za moć gospodara ne uviđajući da njihovo postavljanje vrijednosti odnosno obrtanje vrijednosti vladajućih radi u službi istog nagona, onog volje za moć. Oni koji se bore pomoću vrijednosti time žele steći prevlast nad onima koji posjeduju realnu moć odnosno fizičku silu. U moralu oni teže vlastitom prevladavanju. Njihov moral predstavlja prvo, njihove uvjete održanja, vrijednosti bez kojih oni ne bi mogli živjeti jer im je realna slika njih samih previše bolna, oni su tlačeni i nesposobni pružiti otpor. A drugo, sa moralom koji oni postavljaju kao božanski, sa bogom koji predstavlja osudu svakog punog i bogatog života koji stremi moći oni sebi stvaraju poziciju sa koje mogu osuđivati one najmoćnije. Koliko li je domišljatosti za sebe iznašla pamet kako bi održala jednu pateću vrstu ljudi i pružila im zadovoljenje usprkos podređenom položaju. Sa Židovima počinje robovski ustanak u moralu i on predstavlja jednu od najvećih obmana u povijesti čovječanstva. Način na koji nam Nietzsche predstavlja sredstvo njihove osвете je bez presedana. Nietzsche sredstvo osвете vidi u ljubavi, onoj bezuvjetnoj ljubavi kakvu je zagovarao Isus. On kao jedno sveljubeće biće pokazuje se „boljim“ jer ljubi svoje neprijatelje, on ima sve razloge za mržnju ali usprkos tome odabire ljubav. No ta ljubav radi u službi istog instinkta osвете, ona je njegovo najsublimnije sredstvo. Što se događa sa Isusom? Od njega se pravi mamac koji će

⁵⁷ Nietzsche F. (2003: 30)

svi zagristi. Njegovo žrtvovanje tj. židovsko žrtvovanje svog instrumenta osvete pokazalo je svijetu jednu krajnju nepravdu, ubojstvo nekoga tko je toliko volio od strane onih koji sebe uzimaju kao „dobre“. U čemu je tu dobrota pitao se svijet? Predstava je završena, ljubav višene pita za uvjete svoje ljubavi, ne dovodi u pitanje kakav čovjek uopće može voljeti i koga treba voljeti nego se pretpostavlja kao nešto što moramo osjećati spram svakoga i time se diskreditira one moćne koji to osjećaju samo prema sebi jednakima. Ljubav je ta koja je izvršila osvetu, to najsublimnije sredstvo u ruci židova. Isusovo je raspeće poslužilo kao mamac da bi se obrnule sve vrijednosti jakih i otmjenih. Nakon raspeća svi se okreću protiv morala gospodara, on se poima kao grešan dok se moral robova uzima kao jedini ispravan. Još je jedna bitna pretpostavka koja omogućava židovima i općenito svim moralnim ljudima da se svete a to je njihov nauk o odgovornosti.

EKSKURS III: NAUK O ODGOVORNOSTI

Pretpostavka koja leži u temelju moralnog rasuđivanja jest ta da je čovjek moralan, odnosno da je odgovoran za svoja djela. Volja za određenu vrstu djelovanja kao i vrijednosti koje uzima kao „prave“ u potpunosti je odabir svakog pojedinca. To je teza o slobodnom subjektu i o volji kao *causae*. Ono je pretpostavka bez koje je kršćansko moralno rasuđivanje naprosto nemoguće. Bilo kakav nauk koji bi tvrdio da pojedinac nije odgovoran za svoja djela značio bi da čovjek uopće ne potpada pod moralni forum a time se gubi tlo za osudu. Moralno razdoblje čovječanstva obilježava to da se čin sudi prema namjeri a ne prema posljedicama. Time su kršćani od sebe odriješili pregršt pitanja o tome je li njihovo postupanje ispravno jer je kriterij za moralno djelovanje samo namjera, pa makar polučila negativne posljedice. A druga stvar koju su time postigli jest ta da vladajuće i moćne mogu osuđivati pripisujući svakom njihovom djelovanju kojim ih tlače „zlu“ namjeru.

Takav nauk proizlazi iz nepoznavanja i glupost je to iznađena u svrhu održanja slabih. Narod je uvijek pridavao djelovanju nekog subjekta koji djeluje. Slijedeći isti smisao, kaže se da „munja sijeva“ tako da zvuči kao da tu netko nešto čini dok je zapravo istina da je munja samo pražnjenje atmosferskog elektriciteta kao posljedica nakupljanja istog. U ovoj se slici nevjerovatno jasno ogleda cijeli Nietzscheov nauk o djelovanju i odgovornosti a kako bi bio jasniji potrebno je citirati jedan paragraf:

„ Zahtijevati od jakosti da se ne očituje kao jakost, da ne bude htijenje ovladavanja, htijenje pobjeđivanja, htijenje gospodarenja, žeđ za neprijateljima,

otporima i trijumfima, isto je tako besmisleno kao i zahtijevati od slabosti da se očituje kao jakost. Neki kvantum snage je upravo takav kvantum nagona, volje, djelovanja – štoviše, on i nije ništa drugo do upravo sam taj nagon, htijenje djelovanje, i samo zbog zavodjenja jezika (i u njemu okamenjenih zabluda uma), koji svako djelovanje razumije, i to pogrešno, kao uvjetovano nečim djelujućim, 'subjektom', može se činiti drukčije ... pučki moral odvaja snagu od očitovanja snage, kao da se iza onog jakog nalazi neki indiferentni supstrat kojemu bi bilo po volji to hoće li snagu očitovati ili ne. No takva supstrata nema.“⁵⁸

Opet je tu ljudska taština odigrala glavnu ulogu u krivotvorenju zbilje. Predodžbom o jakosti koja se može i ne očitovati kao jakost stvara se predodžba slabih koji su to po vlastitom izboru. Slabost se time poima kao izabrana, biva se skroman, pokoran, sućutan po vlastitom izboru, jer se mnije da se zna što je „dobro“. Nietzscheov nauk tvrdi da postoji samo kvantum snage – koji je u ovom slučaju čovjek – i da je on u svim svojim djelovanjima i mišljenjima samo odraz količine moći koja se kroz neki kvantum može očitovati. Nietzscheov nauk ovdje slijedi Spinozin ali ga i preinačuje. Prema Spinozi prava se ima koliko se ima i moći pa tako velika riba uvijek ima prava pojesti manju ribu. Kod Nietzschea je isto samo što nema govora o pravu nego se govori o tome kako jest a jest upravo na način da svaka moć povlači svoju krajnju konzekvencu. To nije zakon niti pravo već je to nužnost života a proizlazi iz onog što Nietzsche naziva voljom za moć.

U Nietzscheovo vrijeme a i danas svjedočimo pobjedi morala osrednjih. Nietzsche se pita zašto je uvijek moral jakih, lijepih i neovisnih priroda podlijegao vrijednostima nižih? Odgovor leži u brojčanoj premoći. Sukladno je to i Darwinovom nauku koji tvrdi da opstaju oni koji najviše odgovaraju a ne oni koji su iznimke, pa čak i ako se radi o izrazito uspješnim iznimkama. Kako u vremenima velikih preokreta i revolucija tako i u vremenima mira, uvijek opstaju oni osrednji, koji se ne izlažu i ne ugrožavaju previše, koji ne zapovijedaju nego čekaju da im se zapovijedi, koji nemaju regulativnih instinkta u sebi već iz njih progovara instinkt stada a stado samo hoće da se održi. Iznimke su uvijek podlijevale mnoštvu koje je tako prefrigano znalo postupati sa njima. Najčešće se iznimaka rješava već u samom razvitku njihove individualnosti, namećući svakom takvom grižnju savjesti što želi biti drugačiji. Nitko nije bolji od drugoga, tako progovara stado u pojedincu –nagon održanja koji je svjestan da slabi opstaju samo ako se drže zajedno. A kršćanski moral im obećava: „ne samo da će te se

⁵⁸ Nietzsche F. (2004: 43-4)

održati, nego ćete i prevladati“! Nemilosrdno Nietzsche u svom *Zaratustri* napada takve zagovaratelje jednakosti i osvete: „vi propovjednici *jednakosti*! Za mene ste svi vi tarantule i potajni osvetnici ... Tarantule kao ljudi koji nose otrov u sebi – to su njihove vrijednosti – u osveti traže pravednost i protiv svega što posjeduje vlast i moć oni se bore. „Iz njih više tiransko ludilo nemoći!“⁵⁹

Cijelo drugo poglavlje nastojalo je rasvijetliti odnos društva i pojedinca kakvim ga Nietzsche vidi. Ono što je ostalo skriveno su Nietzscheove vrijednosti, njegov pogled koji kazuje „da“ iz kojeg će postati razumljivo odakle sva Nietzscheova kritika dolazi. Jer vrednovati se može samo ako se posjeduje cilj i Nietzsche upravo s jednog vlastitog cilja vrednuje odnosno prevrednuje sve ostale vrijednosti.

⁵⁹ Nietzsche F. (1980: 91-2)

4. ČOVJEČANSTVO

„ Zaključak na razvoj čovječanstva: usavršavanje se sastoji u proizvođenju najmoćnijih individua ... „⁶⁰

U prethodnim se poglavljima volju za moć nastojalo objasniti iz iskustva, cilj je bio prikazati život pojedinca u psihološkom i društvenom aspektu kao manifestacije volje za moć. U poglavlju koje slijedi volja za moć se postavlja kao ono prvo iz kojeg svekoliko zbivanje slijedi. Nietzsche se u svim svojim vrijednostima postavlja spram čovječanstva i cilj mu je čovječanstvu postaviti svrhu. Cijelo njegovo djelo *Tako je govorio Zaratustra* stremlji ka tom cilju, da pouči čovjeka njegovoj zadaći. Poruka Zaratustre jest ta da je čovjek nešto što treba biti prevladano, da postoje još mnoge neostvarene ljudske mogućnosti i da za njihovo otkrivanje i ostvarenje ni pred čime ne smijemo prezati. Svaki put kojim je čovjek slijepo išao, ne znajući kamo ni zašto ide već iz čiste odvažnosti i znatiželje, treba blagosloviti. S time želi reći da opstanak ne treba osuđivati ako se u njemu propalo, promašilo ili doživjelo velike tragedije i da čovjek treba prevladati razloge radi kojih je tražio utjehe u nadzemaljskih vrijednostima. Dosad je čovjek bacao svoje najviše nade s onu stranu zemlje⁶¹ a Nietzsche nas uči da ostanemo na zemlji i nju ljubimo, da postoji smisao zemlje koji čovjek treba prihvatiti.

4.1. NAPREDAK VRSTE

Volja za moć društva slijedi dvije suprotne logike ovisno o tomu nalazi li se u ratu ili ne. Dok vlada ratno stanje „ ... stanoviti snažni i opasni nagoni, poput poduzetnosti, lude odvažnosti, osvetoljubivosti, podmuklosti, grabežljivosti, pohlepe za vlašću ... „⁶² bili su poticani i nazvani vrlinama jer su bili nužni o obrani ili napadu. Ukoliko se društvo ponovo ustroji nakon rata tada će opet prevladati strah od bližnjeg i moral – za kojim se uvijek nalazi potreba u strahu – se tada okreće protiv istih nagona.

⁶⁰ Nietzsche F. (2006: 319)

⁶¹ Usporedi: Nietzsche F. (1989) *Zaratustrin predgovor*

⁶² Nietzsche (2002: 126)

Kada Nietzsche nastoji prevrednovati pojmove dobra i zla te tvrdi da čovječanstvo svoj opstanak duguje upravo „zlim nagonima“ onda je gore opisana situacija dobar primjer za objašnjenje. No ljudski nagoni nisu korisni samo za vrijeme rata, kako je već bilo rečeno oni su najsnažniji pokretači ljudskih života. Za sva ljudska postignuća zaslužni su oni temeljni nagoni kojima dugujemo svoj opstanak. Bilo da se položi ispit, pobjedi utakmica ili osvoji ljubavnog partnera uvijek će zaslugu za to imati naš nagonski život. Te nagone treba poticati a to bi moglo jedino društvo na visokom stupnju kulture, kakvom je Nietzsche zamišljao Firencu u doba Medičejaca. Poimanje nagona kao zlih ima svoje porijeklo u optici koja stremlji ka sigurnosti svih a ne ka najvišem mogućem razvoju pojedinca – oni svoj naziv „zli“ dobivaju s obzirom na moral društva. Takvo stajalište iz temelja se suprotstavlja samome životu, kako Nietzsche tvrdi: „Vrednovanje kojim se danas prosuđuju razni oblici socijeteta posve je jedno s onim koje miru pridaje višu vrijednost no ratu: ali ta je prosudba antibiološka, sama je izrod decadence života ... Život je posljedica rata, samo društvo sredstvo rata ... „⁶³. Potrebno je prevrednovati sve dosadašnje vrijednosti te iznaći one koje će pogodovati rastu čovjeka u svim njegovim aspektima. Jedino tako može čovječanstvo dogurati do kakvih „viših tipova“.

Razlog s kojeg se Nietzsche protivi kršćanstvu jest taj što ono zagovara upravo one vrijednosti koje su kočile ljudski razvoj. Prema Nietzscheu napredak je vrste moguć samo uz ljudske žrtve a kršćanstvo koje svakom pojedincu pridaje jednaku vrijednost načelno je suprotno selekciji u korist jakih. Ono osujećuje prirodan razvoj time što bolesne stavlja u isti rang sa zdravima i jakim i to čini pod vidom čovjekoljublja. No onaj tko ljubi ono najbolje u čovjeku nikada neće moći stati uz takav moral već će prihvatiti Nietzscheovu tezu da ljudi nisu jednaki i da rast pojedinaca uvijek ide nauštrb mase. Svaki nauk koji zagovara rast pojedinaca u svrhu obrazovanja mase tako ih podvrgava masi i postavlja kriv odnosno neprirodan poredak po rang. Nietzscheov poredak po rang bi glasio da pojedinci nisu jednaki i da je masa oruđe koje se pravi radi proizvodnja najmoćnijih individua⁶⁴. Osim toga što pasivno – dakle zagovarajući jednakost – nastoje izbrisati iznimke kršćanstvo vodi i aktivnu borbu kojima hoće slomiti jake. Kako je već bilo rečeno u prethodnim poglavljima, radi to na način da ih stigmatizira, usađuje im lošu savjest te ih naziva zlima. Ali Nietzsche upozorava: „„I najškodljiviji čovjek možda je još uvijek najkorisniji od svih u pogledu

⁶³ Nietzsche F. (2006: 37)

⁶⁴ Na mnogo mjesta Nietzsche govori o nastanku velikog broja osrednjih ljudi kao preduvjetu za izdizanje nekog pojedinca. To su dva paralelna razvoja: gdje god se stvarao vođa tu je uvijek bilo mnoštvo onih koji su vođu trebali.

održanja vrste; jer svojim djelovanjem on uzdržava u sebi ili u drugima nagone bez kojih bi ljudstvo već odavno bilo malaksalo i istrunulo. Mržnja, zloradost, grabežljivost, vlastohleplje i što se sve inače ne naziva zlim: to pripada začudnoj ekonomiji održanja vrste, svakako skupoj, rasipničkoj i u cijelosti uvelike budalastoj ekonomiji – ali koja je dokazano dosad održala naš rod.“⁶⁵ No tko su zapravo uspjele individue i po kojim ih kriterijima Nietzsche rangira predmet je idućeg poglavlja.

4.2. JAKI, OTMJENI I PLEMENITI

Svaka individua Nietzscheu predstavlja čitavu crtu razvoja čovječanstva što je logična konzekvencija stajališta sa kojeg razvoj čovječanstva gledamo po broju uspjelih individua. Ukoliko neki individuum predstavlja uzlaznu crtu razvoja njegova je vrijednost nemjerljiva. Jaki ljudi su oni koji unapređuju vrstu, ne na način da to postižu svojim djelovanjem nego samim svojim prizorom. Pitanje koje Nietzsche postavlja jest da li se drugome pomaže više ukoliko mu se stalno priskače u pomoć ili ukoliko se „... sebe sama uobličiti u nešto što drugi s užitkom gleda, recimo u lijep, miran, u sebi sređen vrt, koji ima visoke zidine protiv oluja i prašine s poljskih vrtova, ali i gostoljubiva vratašca.“⁶⁶ – odgovor ide u prilog potonjem. Samo jaki su u stanju „pomoći“, pa makar ih se i bojali. I nije bez razloga kada se osrednji ljudi boje jakih i moćnih i kada su spram njih oprezni. „Ali tko se ne bi sto puta radije htio bojati ako se ujedno smije diviti, nego se ne bojati, ali se pritom ne moći osloboditi odvratnog prizora onog neuspjelog, umanjenog, zakržljalog, zatrovanog?, i nije strah ono zbog čega se danas čovjeka ne podnosi već je to što se „... beznadno osrednji i otužni čovjek već naučio osjećati kao cilj i vrhunac, kao smisao povijesti, kao 'viši čovjek'“⁶⁷ Stoga na daleka mora šalje Nietzsche čovjeka i neka ne preže u svojoj potrazi jer makar i propao u svom traganju, on koji predstavlja čitavu uzlaznu crtu razvoja čovječanstva nikada neće biti zaboravljen od strane onih koji se na isti put spremaju.

No možda današnjeg čovjeka ništa toliko ne odbija kao prihvaćanje činjenice koja govori pod kojim uvjetima je dosad čovjek najviše rastao u visinu i u kojim je uvjetima rasla njegova volja za moć a posljedično s njome i slobodna volja. Samo je stega patnje, velike

⁶⁵ Nietzsche F. (2002: 26)

⁶⁶ Nietzsche F. (2005: 109-10)

⁶⁷ Nietzsche F. (2004: 41)

patnje, dosad stvorila sva čovjekova uzdizanja: „Ona napetost duše u nesreći koja joj uzgaja snagu, njezin užas pri pogledu na veliko propadanje, njezina domišljatost i hrabrost u podnošenju, ustrajavanju, tumačenju, iskorištavanju nesreće, i sva dubina, tajna, maska, duh, lukavština, veličina što su joj ikada bile poklonjene: nije li joj to bilo poklonjeno pod patnjom, pod stegom velike patnje?“⁶⁸ Netko tko je sam iskusio velike patnje može odmah shvatiti smisao koji se pojavljuje u ovoj Nietzscheovoj izjavi a s druge strane može se njoj oštro protiviti, ovisi to o tome govorimo li o jakoj ili slaboj prirodi. Patnja kao stanje velikog pritiska, duge bolesti, trpljenja velikih proturječja u sebi, nemogućnost aktivnosti i slično na jaku prirodu ima pozitivan učinak. Prva je njena prednost što izbacuje čovjeka iz njegova normalnog stanja jer čovjek koji pati bilo zbog bolesti bilo zbog vanjskih okolnosti ne nalazi se u naviknutom. Patnja nas uvijek izbacuje iz nečega što predmnijevamo da su nam prirodne okolnosti, ona nas svojom snagom opija i nastoji nas prikovati uz sebe sve dok nas ne obuzme u potpunosti. Jakom čovjeku takva su stanja izazov, ona golicaju njegovu maštu i tjeraju ga na iznalaženje nekog novog djela sebe, neke nove akcije ili kakve vrijednosti kako bi se njegov stvaralački život nastavio. Velika patnja velikoj prirodi djeluje kao stimulans životu. Ali ako je riječ o kakvom kršćaninu za kojega smo rekli da predstavlja silaznu crtu razvoja čovječanstva, on će u patnju vidjeti argument protiv života. Koliko god se naglašavala Isusova patnja i nužda da je se prihvati ukoliko te snađe, ne zavaravajmo se da se nad tim pitanjem u kršćanstvu lome koplja. Ukoliko se patnju ne uzima za sastavni i doslovce poželjni dio života, ukoliko se čovjeka ne odgaja da je ljubi kada dođe kao svog najvećeg prijatelja te ukoliko se ne nauči uživati u tim stanjima kada je naše cijelo biće stavljeno na kocku tada ne preostaje drugo nego skok u kakav nadzemaljski svijet kao nadu koja predstavlja oslobođenje od patnje. Ovdje možemo vidjeti potvrdu okrutnosti kao život održavajućeg nagona na primjeru patnje, jer je samo okrutna priroda u stanju nositi se sa životnim okrutnostima dok ona dobrohotna životinja koja se nada biva uvijek u svom nedjelovanju osuđena na propast.

Ništa ne liječi više nego osjećaj slasti za koji Nietzsche kaže da nije drugo do osjećaj porasta moći. Veliku istinu Nietzsche izriče kada kaže: „A divljenje samome sebi je zdravo! – Divljenje samome sebi štiti od prehlade. Je li se ikada prehladila ljupka žena koja je znala da je dobro odjevena? Nikada i nikada više! Uzmimo čak za pretpostavku da je bila jedva odjevena ...“⁶⁹ Sviđanje samome sebi dolazi porastom moći, to se može postići dobrim odijevanjem ukoliko se prihvaća pravilo dobrog odijevanja, može se postići na sto drugih

⁶⁸ Nietzsche F. (2002: 168)

⁶⁹ Nietzsche F. (2006: 388)

načina ali s jednim čovjek mora biti na mjestu – s time da ljubi svoja osjetila. Svako negiranje osjetilnosti i njihovo podređivanje oznaka je fiziološke dekadencije dok uspjeti čovjek s pravom i pri spoznaji i pri određivanju svog djelovanja pita prvo svoja osjetila. Ona su nam dana s razlogom ali kamen spoticanja za mnoge jest taj što osjetila raspaljuju strasti a malo tko je danas dovoljno otmjen u nošenju sa vlastitim strastima.

Strasti posjeduju puno toga bezumnog i pogubnog, one su nas svojom žestinom u stanju survati u propast. Ali to nije ono zadnje od strasti i razvoj odnosa čovjeka spram svoje strasti za Nietzschea ide u smjeru da one s vremenom pređu u našu službu, da idu kamo ih mi gonimo i da služe onome najboljem u nama. Strasti, afekte i nagone potrebno je dugo terorizirati da bi ih se na taj način svladalo. Pravilo u borbi sa strastima glasi da se spram naših strasti ne smijemo odnositi s mržnjom i prezirom, spram njih se treba biti okrutan kao što se biva okrutan spram vlastitog djeteta koga se voli i želi dobro odgojiti, ali ne smije ih se mrziti jer inače padamo u ruke jedne druge strasti. Nietzsche nas uči ljubiti svoje strasti kao mostove prema našoj najvišoj duhovnosti jer tek kada sa strašću, sa svom silinom svog nagonskog života stremimo nečemu tek tada rađamo svoje najblistavije zvijezde. Nietzsche to prekrasno izražava u svome *Zaratustri*: „ Jednom si posjedovao strasti i nazivao ih zlima. Ali sad imaš još samo svoje kreposti: one izrastaju iz tvojih strasti. Svoj najviši cilj stavio si na srce ovim strastima: i tada su one postale tvoje kreposti i radosti.“⁷⁰ Nietzsche nam tu kazuje da ćemo ljubeći samoga sebe i ljubeći svoja osjetila izroditi cilj iz sebe koji će predstavljati pobjedu cijelog našeg bića, cilj u postizanju kojeg će uživati cijelo naše biće i to on naziva krepošću iz strasti. To je pravo značenje kreposti suprotno onom kršćanskom koje u kreposti vidi suzdržavanje, skrušenost i pobožnost. Naše strasti se trebaju oduhoviti i tako postati naše kreposti, to je jedno od obilježja plemenitosti kako je Nietzsche razumije kazujući da takav „ ... posjeduje vlastite osjećaje ugone i neugode u tolikoj jačini da intelekt, naprotiv, šuti ili im se mora predati u službu: kod njega tad srce osvaja glavu i nadalje se govori o 'strasti'“⁷¹.

Pitanje koje se kod ovakvog opisa strasti postavlja sigurno je neće li se time kome naštetiti? Ovdje Nietzsche ide kontra gotovo svačijeg ukusa kada opisuje način na koji sam fenomen ego funkcionira. Uzmemo li ego kao prethodno opisani kvantum moći koji svoju moć tjera do krajnje konzekvencije tada je razumljiva Nietzscheova teza da „ Nema nikakva egoizma koji bi ostajao pri sebi te ne bi presezao, – uopće dakle nema onog dopuštenog, 'moralno indiferentnog' egoizma ... "Svoje se 'ja' vazda promiče na štetu drugoga"; 'život

⁷⁰ Nietzsche F. (1980: 32-3)

⁷¹ Nietzsche F. (2003: 29)

uvijek živi na račun drugog života' – tko to ne poima u sebi još nije učinio ni prvi korak prema čestitosti.“⁷² Čestitost na koji nas Nietzsche poziva jest čisti pogled kada promatramo zbiljski život. Uistinu ne treba na stradanja gledati sa moralnim predznakom vrijednosti, nešto može biti za nas štetno a za sveukupnu sliku pozitivno ili nešto nam može biti danas štetno što će se sutra pokazati kao korisno. Do takve se čestitosti stiže kada se u perspektivu uzima čovječanstvo. „ Da je ma što stoputvažnije od pitanja osjećamo li se dobro ili loše: osnovni instinkt svih jakih naravi – pa shodno tomu i od pitanja osjećaju li se *drugi* dobro ili loše. Ukratko, da imamo cilj s kojeg nećemo krzmati da prinosimo *ljudske žrtve*, da se izvirgavamo svakoj opasnosti, da na sebe preuzimamo sve ono loše i najgore: *velika strast*.“⁷³ Primjeri velikih ljudi za Nietzschea su Napoleon, Cezar, Cesare Borgia, Goethe, Michelangelo, Frederick II Hohenstaufen. Vidimo da su to sve ljudi velike moći i utjecaja, ljudi koji se sa svojih položaja moći nužno stavljaju izvan morala. S time otvaramo temu volje i moći koja je predmet idućeg poglavlja.

4.3. MOĆ I VOLJA

„ Koliko god dobit i taština, kako pojedinaca tako i naroda, imale udjela u velikoj politici: najsilovitija voda koja je tjera naprijed jest *potreba za osjećanjem moći* ... “⁷⁴. Veliki ljudi koje Nietzsche uzima za primjer (odnosno oni od njih koji su bili vladari) svi su posjedovali poziciju s koje su mogli skoro pa neometano ispoljavati svoju moć a visok stupanj moći uvijek odvlači čovjeka s onu stranu dobra i zla. Ako se itko ikad naumio odreći bilo kakvih moralnih procjena onda je to uspio učiniti samo povećanjem moći u sebi. Tomu je tako upravo zato što svaka moć povlači za sobom svoju krajnju konzekvenciju. Kršćanski moral nezamisliv je kao obvezujuć za vladare, on njima treba jedino u svrhu vladanja odnosno kako bi podređene držao na uzdi. Njegova moć je tolika da se njeno ispoljavanje nikako ne može tumačiti na moralan način. Stoga kad govorimo o vladarima onda govorimo jednom skroz drugom moralu odnosno o nemoralu. Njihov je moral pridodan a prirodu Nietzsche tumači kao neumoljivu volju za moć. Prirodan moral je poganski, onaj koji je od strane kršćanstva stigmatiziran te iz tog razloga jedva da danas poimamo ikakav moral ukoliko se uz njega ne veže kakva dobrohotnost.

⁷² Nietzsche F. (2006: 184)

⁷³ Nietzsche F. (2006: 23-4)

⁷⁴ Nietzsche F. (2005: 114)

Za krivo tumačenje slobodne volje također je krivo kršćanstvo. Ono je poimalo slobodnu volju kao ljudsku sposobnost da djeluje po vlastitoj voljnoj odluci – Nietzscheov nauk i ovdje je potpuno suprotan. Nemoguće je ulaziti u kompleksnosti kakve zahtijeva jedno obrazloženje fenomena volje te ću se u ovom prikazu morati zadovoljiti s time da kažem kako po Nietzscheu nema slobodne volje već postoji samo jaka i slaba volja. Pogrešno je misliti našu volju kao uzročnika, takva teza potječe od nauka koji kaže da mi snosimo zadnju odgovornost⁷⁵. No mi ju ne snosimo a naša sloboda ovisi o tomu koliko imamo volje. Sloboda volje za Nietzschea je moguća samo tamo gdje ima mnoštvo prepreka i opasnosti. Zašto? Jer sloboda volje nije stanje svijesti nego je način djelovanja, samo ono djelovanje koje je u stanju prevladavati otpore i konstantno nadvladavati može se nazvati slobodnim. Samo je ona volja slobodna koja je i tiranin, ona koja konstantno ima gdje i može ispoljavati svoju nadmoć. Nietzsche slobodnu volju opisuje kao „... afekt nadmoći s obzirom na onoga koji mora poslušati: "ja sam slobodan, a 'on' mora poslušati"“⁷⁶.

4.4. VOLJA ZA MOĆ

O volji za moći nije preostalo puno za reći, ona se u dosadašnjem izlaganju pokazala kao osnovna pokretačka sila iza organskog i društvenog života ali i iza života onog uspjelog i neuspjelog čovjeka, iako se u slučaju potonje dvojice pojavljuje na potpuno različite načine. Ono što je jedino zajedničko volji za moć jakog i slabog čovjeka jest to što se volja za moć u oba pojavljuje kao interpretacija odnosno ona sama interpretira. Kada Nietzsche kaže da je sam temeljni uvjet života ono perspektivno on želi reći da svaki oblik živog – na organskoj, ljudskoj i društvenoj razini –interpretira okolinu sukladno vlastitoj moći na način da mu ta interpretacija pogoduje za povećanje iste.⁷⁷ Na to se mislilo kada se u prvom poglavlju govorilo o vrijednosti privida i istine i reklo da privid ima daleko veću vrijednost jer nas privid održava. „Život uopće ne bi postojao kada to ne bi bilo na temelju perspektivnih procjena i prividnosti.“⁷⁸ Ovime dolazimo do prve Nietzscheove ontološke misli koja se krije iza volje za moći kao interpretacije. Što zaista opstoji u ovome svijetu? Samo volja za moć kao oblik interpretacije, „upravo nuždan *perspektivizam* s pomoću kojega svaki centar snage –

⁷⁵ Vidi: Nietzsche F. (2002: 33-5)

⁷⁶ Nietzsche F. (2002: 30)

⁷⁷ Vidi: Nietzsche F. (2002) *Predgovor*

⁷⁸ Nietzsche F. (2002: 52)

a ne samo čovjek – iz sebe konstituira sav ostali svijet, tj. mjeri ga, kuša, oblikuje po svojoj snazi ... Moja je predodžba da svako specifično tijelo teži za tim da zagospodari čitavim prostorom te da rastegne svoju snagu (– njegova volja za moć) te da odbija sve što se odupire njegovu rastezanju.“⁷⁹ Snaga što uspostavlja perspektive jest jedina istina, jedino ono što se može misliti kao bitak a specifičnost je tog bitka ta da nam on nikada ne dolazi do svijesti jer njegov nalog (volje za moći) smo mi sami.⁸⁰ Svijet sam opstaje na način interpretacije, svijet nije danost već je on proces. Zakon je organskog pa tako i društvenog da ne postoji razvoj ka nekom cilju kako se mislilo u raznim teorijama, postoji samo moć koja je nadvladala neku prijašnju moć i koja sukladno svojoj moći izvodi interpretaciju svih stvari koje su joj prethodile.⁸¹ Interpretacija je sredstvo kojim se ovladava i ostaje na poziciji moći jer je život kao najpoznatiji nam oblik bitka specifično volja za akumulaciju snage.

Bitno je naglasiti da volja za moć ne predstavlja nagon za održanjem nego da je to jedna oblikovna sila koja iznutra tvori oblike dok vanjske okolnosti prilagođava tome, nagon za održanjem samo je posljedica volje za moći. Kada Nietzsche govori o pravom moralu on ga uvijek dovodi u vezu sa prirodom u kojoj su metamorfoze volje za moći njemu očite. U jednom aforizmu posthumnog djela *Volja za moć* on kao osnovni moral iz kojeg progovara najzdraviji i najstariji od svih instinkata predstavlja *moralrazvoja* što ga svemu što živi propovijeda život. Njegov imperativ ne glasi da se mora nešto posjedovati kako bi se nešto bilo već da se mora htjeti posjedovati više no što se ima kako bi se višim postalo.⁸²

Za kraj bih primetnuo jednu Nietzscheovu oslobađajuću misao koja olakšava život na zemlji i čisti ga od otrova osvete a ona leži u Nietzscheovu poimanju svekolikog zbivanja kao nužnog i nevinog. Cijela njegova filozofija može se gledati iz perspektive krajnjeg opravdanja života, kao jedan filozofski nazor koji svakoj stvari daje njeno mjesto kao jedino moguće i nužno. I kada govori svojim protivnicima Nietzsche nikada ne osuđuje već iz perspektive cilja koji on postavlja interpretira određene stvari kao loše. Čovjeku je najteže pojmiti čistu slučajnost bivanja u njegovoj nevinosti⁸³, slučajnost našeg takobitka i prihvatanje njegove

⁷⁹ Nietzsche F. (2006: 310-11)

⁸⁰ „ Da su sve 'svrhe', 'ciljevi', 'smislovi' samo načini izražavanja i metamorfoze jedne jedine volje koja je inherentna svekolikom zbivanju, ta volja za moć. Imati namjere, ciljeve, uopće *htjeti*, jest koliko i htjeti jačati, htjeti rasti, a za to htjeti i *sredstva*. Da je najopćenitiji i najdonji instinkt u svekolikom činjenju i htijenju ostao i najnepoznatiji i najskriveniji baš zato jer inpraxi uvijek slijedimo njegov nalog, jer taj nalog mi i *jesmo*... Sva su vrednovanja tek posljedice i uže perspektive u *službi te jedne volje*: i *samo* je vrednovanje tek ta volja za moć; ... *Ocijeniti sam bitak*: ali samo ocjenjivanje još je taj bitak.“ Nietzsche F. (2006: 326)

⁸¹ Vidi: Nietzsche F. (2004: 81-84; 127-130)

⁸² Vidi: Nietzsche (2006: 72)

⁸³ Vidi: Nietzsche F. (2005: 14) *K novom odgajanju ljudske vrste*

nužnosti. Odriješiti treba od bivanja svaku lažnu odgovornost koja vodi do osvete. Uvijek je bilo zavodljivo stvarati neprijatelje jer se interpretirajući neke ljude kao „zle“ uvijek dobiva na potvrdi vlastite egzistencije kao „dobre“. Ali taj je nauk iznađen iz potrebe, on je sam interpretacija određene vrste ljudi i nema uporišta u realnom svijetu. Kada bi ljudi prihvatili Nietzscheovu interpretaciju opstanka nestalo bi sve one ozlojeđenosti koja nas čini nezadovoljne samima sobom i koja uvijek traži krivca za svoju situaciju. Ljudi bi prvo naučili prihvaćati i dovesti se do toga da su sobom zadovoljni a tek iz takvih pretpostavki može započeti vlastiti rast. Netočno je reći da bi primjena teze o nevinosti opstanka bila prihvaćanje statusa *quo*, jer ona ne znači pasivno prepuštanje zbivanju. Ona znači da tek kada smo izgubili mržnju – koja je nastala zato što smo baš takvi ili zato što se nalazimo baš tu gdje se nalazimo ili zato što nemamo ono što toliko želimo – , da se tek onda može razviti jedan pravičan i čestit odnos spram sebe. Mnogošto čovjek nema ali uvijek postoji jedna mala klica vrline, vrline bez moralina, koju čovjek može dogurati do njenog vrhunca i tako predstavljati ma kako malu ali ipak uzlaznu putanju u razvoju čovječanstva. Nietzscheov imperativ „postani ono što jesi“ upućuje nas upravo u tom smjeru, da prihvatimo to što jesmo i nađemo plodnu zemlju u kojoj će ono naše najbolje narasti do vrhunca.

5. ZAKLJUČAK

Nietzsche nam se predstavlja kao mislilac s onu stranu života, on u svojoj filozofiji polazi od intuicije koja ima uvid u svjetsku cjelinu. Svijet kakav nam se nadaje iz njegovih djela nije svrhovit, ne stremlje nekom cilju i u svom je temelju određen jednim bezumljem koje se sastoji u nastojanju svake moći da dođe do vrhunca u izrazu. Njegova čovječanska misao usmjerena je na to da čovjek iznađe svoj vlastiti smisao koji će slijediti onaj životni, ljudsku težnju k moći on nastoji usmjeriti prema borbi i hrabrom životu koji se hrve i stalno propituje vlastite istine ne bi li iznašao nove. Moral koji Nietzsche zagovara takav je da pogoduje rastu pojedinaca, prvenstveno onih jakih i plemenitih dok bi isti osuđivao na propast one slabe i nemoćne. Takav moral nužno poprima karakter obrane najviših ljudskih vrijednosti jer situacija u kojoj se on tada nalazio, a i mi danas, pokazuje temeljno neprijateljstvo prema svakoj vrsti uspjelih iznimaka. Razlog tomu je brojčana premoć osrednjih ljudi koji su za svoje sredstvo održanja i dobivanja moći iznašli vrijednosti posvećene božanskim autoritetom i koji se nameću svima kao obvezujući. Suprotno takvom nauku Nietzsche zagovara nejednakost među ljudima i njihovo svrstavanje po rangu.

Glavni je cilj rada bio prikazati Nietzschea kao društvenog mislioca. Njegove teze o zakonima organskog života koji interpretira i stvara privide u svrhu porasta u moći te teze o nagonima kao odlučujućima pri djelovanju suprotstavljene su nauku o racionalnom izboru. Svako postavljanje svrhe dolazi na kraju, one su samo prividi taštine koja ne želi čuti o tome da se radi o kvantumu nagomilane snage koji traži svoje pražnjenje. Ljudsko se djelovanje pokazuje kao određeno količinom moći koju se posjeduje a ne svrhama kako se to postavlja u teoriji racionalnog izbora. Prema Nietzscheu naše je djelovanje nespoznatljivo, mi nikada ne možemo po djelovanju odgonetnuti što za čovjeka znače određeni pojmovi poput „dobro“ ili „plemenito“, jedino što možemo znati o djelovanju jest to da vrijednosti predstavljaju najjače poluge u ustroju djelovanja.

Društveni se život pokazao kao plaćen prevelikom cijenom, sa svojim zahtjevima, strahovima i vrednovanjima on od nas traži žrtvu kakvu nismo u stanju prinijeti ukoliko gledamo na vlastitu sreću. Društvo nas odgaja na način da postanemo iskoristivi, daje nerealnu vrijednost nekim vrlinama a častima koje joj ukazuje nuka nas da se usmjerimo ka

postizanju vrlog stanja. Sa svim svojim idealima društvo nam želi makinalne, dosadne i mučne radnje ucijepiti u svijest kao poželjne i nužne te nas uči radu koji zaglupljuje, lišavanas profinjenosti naših osjetila i oduzima nam snagu i volju za individualni razvitak. Strah se pokazao kao ključni faktor u formiranju morala, isto društvo u stanju rata sa vanjskim neprijateljem pridavati će časti upravo onim nagonima koje će za vrijeme mira osuđivati. U stanju mira ima se unutarnje neprijatelje odnosno snažne iznimke koji bi svojim djelovanjem i razmišljanjem mogli ugroziti samosvijest zajednice.

Ako bi se na tragu historicizma htjela formulirati jedna Nietzscheova historicistička misao ona bi svakako glasila da je povijest čovječanstva obilježena nastojanjima slabih i osrednjih, onih patnika i ljudi stada da podjarme svaki oblik plemenitog, jakog i uzvišenog života. Izrabljivanje slabih od strane jakih nikada Nietzscheu nije predstavljalo nešto što bi bio prigovor poretku, već nešto što ga posvećuje. Iako Nietzsche nije napisao riječi pohvale socijalizmu ne znači da je klasu kapitalista smatrao jakim ljudima koji imaju pravo na izrabljivanje. Pitanje je kako bi Nietzsche reagirao na današnju društvenu situaciju gdje su se osobine jakih – kako ih je Nietzsche poimao – stopile s osobinama prefriganosti i bezobraznosti u težnji za ekonomskim profitom. Kada Nietzsche govori o višim ljudima to su uvijek bili ljudi aristokratskih ideala kakve se moglo naći u Rimskom Carstvu, ili Nietzsche govori o slobodnim duhovima koje krase neovisnost, čestitost u spoznaji i mudrost, kakvim je smatrao Goethea. Pitanje ostaje bi li društvo moglo napraviti korak ka boljitku života ukoliko bi došlo do ozbiljnih pokušaja da se Nietzscheove vrijednosti primjene u društvenom životu. Odgovor je da ne bi. Nietzsche u podnaslovu svog *Zaratustre* piše da je to knjiga za svakoga i ni za koga, smisao iskaza sigurno nije nedvosmislen no po mojoj prosudbi ona stremlji k tomu da kaže da se nada čitateljima, pojedincima kojima bi ova knjiga pripadala jer bi za nju imali uši i oči i dok bi ona bila za svakoga ona to nikada neće postati. Nietzsche nikada nije imao pretenzije na šire čitateljstvo, on nikada neće dostići čitanost jednog Marxa no možda jednoga dana, u svijetu potpuno drugih vrijednosti pokaže se Nietzsche kao vremenu primjeren mislilac.

LITERATURA

Nietzsche, F. (1999) *O istini i laži u izvanmoralnom smislu*, Zagreb: Matica hrvatska

Nietzsche F. (2012) *Ljudsko, odviše ljudsko I*, Zagreb: Demetra

Nietzsche F. (2012) *Ljudsko, odviše ljudsko II*, Zagreb: Demetra

Nietzsche F (2005) *Svitanje*, Zagreb: Demetra

Nietzsche, F. (2003:) *Radosna znanost*, Zagreb: Demetra

Nietzsche F. (1980:) *Tako je govorio Zaratustra*, Zagreb: Mladost

Nietzsche F. (2002) *S onu stranu dobra i zla*, Zagreb: AGM

Nietzsche F. (2004) *Uz genealogiju morala*, Zagreb: AGM

Nietzsche, F. (2006) *Volja za moć*, Zagreb: Naklada Ljevak

Nietzsche, F. (2004) *Sumrak idola*, Zagreb: Demetra